

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ**

До захисту допустити:

Зав. кафедри

«___» _____ 2021 р.

Кваліфікаційна робота

за освітнім ступенем «Магістр»

на тему: «Система соціального управління: принципи, функції, методи, які служать визначенню управління системою соціального захисту населення»

Студентки економіко-правового факультету

спеціальності 081 Право освітнього ступеня «Магістр»

Майшмаз Ірини Миколаївни

Науковий керівник:

Кузьменко Сергій Георгійович

доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри права та публічного адміністрування

Рецензент:

Юхненко Михайло Анатолійович

Кандидат наук з державного управління, начальник відділу бухгалтерського обліку та звітності-головний бухгалтер Сартанської селищної військово-цивільної адміністрації Маріупольського району Донецької області

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою
Секретар ЕК _____
«___» _____ 2021 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ.....	9
1.1. Становлення, розвиток та формування системи соціального захисту населення в Україні.....	9
1.2. Соціальний захист населення як складова системи соціального управління.....	16
1.3. Соціальна політика держави – важлива складова для управління системою соціального захисту населення.....	19
Висновки до розділу 1.....	21
РОЗДІЛ 2. УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.....	23
2.1. Сучасний стан управління системою соціального захисту населення.....	23
2.2. Принципи, функції та методи системи соціального управління....	30
2.3. Інноваційні підходи до удосконалення системи управління сферою соціального захисту населення	39
Висновки до розділу 2.....	44
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	46
3.1. Моделі соціальної політики зарубіжних країн та України.....	46
3.2. Особливості функціонування національних систем соціального захисту в зарубіжних країнах	53
3.3. Імплементация міжнародних стандартів щодо управління системою соціального захисту в національне.....	60
Висновки до розділу 3.....	67
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

Актуальність. Одним з найважливіших завдань нашої держави на сучасному етапі є створення ефективної та дієвої системи соціального захисту населення, яка стане не лише засобом досягнення міжнародних стандартів рівня життя, але й методом підтримки вже існуючого конституційного ладу і злагоди у суспільстві.

Нині значна частина населення України в умовах розбудови ринкових відносин потребує гарантій соціального захисту. Необхідність системи соціального управління: принципів, функцій, методів, які служать визначенню управління системою соціального захисту населення обумовлена низкою проблем. Перетворення, які відбуваються останнім часом в нашій країні, призвели до значного погіршення добробуту населення. Через нестабільну ситуацію в нашій країні збільшилось кількість безробітних, безпритульних, непрацевдатних, нужденних, соціально не захищених прошарків населення, зросла соціальна напруга в суспільстві, що вимагає від держави організації ефективної системи соціального управління. Отже, проблеми системи соціального управління: принципи, функції, методи, які служать визначенню управління системою соціального захисту населення та пошук можливих шляхів їх вирішення набуває нині особливої актуальності.

В ході розгляду та дослідження питань кваліфікаційної роботи необхідно звернути увагу на недостатню визначеність питань, щодо загальної характеристики системи соціального управління; управління системою соціального захисту населення; особливостей управління системою забезпечення соціального захисту в зарубіжних країнах. Але на жаль, ще не можна говорити про те, існуюча зараз в Україні модель системи соціального управління: принципи, функції, методи, які служать визначенню управління системою соціального захисту населення є реальною й ефективно діючою. Для цього є об'єктивні причини.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Різні аспекти системи соціального управління тією чи іншою мірою висвітлювалися в роботах таких науковців як: В.В. Безусий, М.В. Бесчастна, А.О. Більцан, С.М. Бондаренко, О.О. Бутник, А.Л. Клименко, Д. А. Ковалевич, І.І. Колосовська, С.Г. Кузьменко, В.В. Лаврухін, Г.С. Лопушняк, В.Р. Філіпчук, І. В. Шубала, А.М. Ячний та інші. Проте комплексне дослідження системи соціального управління: принципи, функції, методи, які служать визначенню управління системою соціального захисту населення на даний час відсутнє, що також зумовлює актуальність обраної теми.

Зважаючи на актуальність дослідження, мета магістерської роботи полягає в узагальненні існуючого стану наукової розробки проблем системи соціального управління: принципів, функцій, методів, які служать визначенню управління системою соціального захисту населення та пошук можливих шляхів їх вирішення.

Для досягнення вказаної мети поставлено наступні завдання:

- дослідити становлення, розвиток та формування системи соціального захисту населення в Україні;
- проаналізувати соціальний захист населення як складову системи соціального управління;
- розглянути соціальну політику держави як важливу складову для управління системою соціального захисту населення;
- вивчити сучасний стан управління системою соціального захисту населення;
- визначити принципи, функції та методи системи соціального управління;
- виявити особливості управління соціального захисту в інших державах.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері соціального захисту населення.

Предметом дослідження виступає система соціального управління: принципи, функції, методи, які служать визначенню управління системою соціального захисту населення.

Методологічна основа дослідження. В ході дослідження використовувались загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень, а саме історичний – під час розкриття становлення, розвиток та формування системи соціального захисту населення в Україні, метод порівняння і синтезу – під час аналізу особливостей управління соціального захисту в зарубіжних країнах та можливості використання зарубіжного досвіду в Україні тощо. Для визначення понять та взагалі системи соціального захисту використовується метод діалектики.

Практика отриманих результатів полягає у глибокому вивченні системи соціального захисту, тому розроблені правила, які можуть бути використані у законотворчій діяльності з метою удосконалення законодавчого забезпечення відносин, що складаються в сфері соціального управління та підвищення ефективності соціального забезпечення, а також формуванні ефективної та дієвої моделі соціального захисту населення, в науковій сфері – для подальших наукових розробок, а також в освітньому процесі при викладанні дисципліни «Соціальний менеджмент», «Право соціального забезпечення» тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результат дослідження, висновки та рекомендації були представлені у вигляді доповіді «Система соціального управління: принципи, функції, методи, які служать визначенню управління системою соціального захисту населення» – Маріуполь: МДУ, 7 грудня 2021 року.

Структура кваліфікаційної роботи відповідає меті та завданням, що були поставлені автором у процесі розробки обраної теми. Робота складається з трьох основних розділів, що поділені на підпункти; Вступ та висновки, а також список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг

роботи складає 72 сторінки, список використаних джерел містить 145 позицій. Додатки представлені на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

1.1. Становлення, розвиток та формування системи соціального захисту населення в Україні

Перші прояви соціального захисту населення спостерігаються в складових будь-якого суспільного об'єднання. З появою держави і права необхідність подальшого захисту слабких, хворих та дітей оформлюється організаційно [1, с. 9].

Історія становлення системи соціального захисту починається з поняття особистої доброчинності, яка здавна притаманна суспільству. Ті, хто залишався безпомічним поза сім'єю, або сім'я, яка опинилася у важкої ситуації, могли розраховувати на допомогу громади. Захищали нужденних у формі особистої та громадської доброчинності. [2, с. 97].

Отже, початковими джерелами соціального захисту стали благодійництво і громадська опіка як своєрідне виявлення ще несформованої соціальної політики [3, с. 76].

В Україні система соціального захисту виникала на протязі довгого часу і мала не такий вигляд, як у теперішній час. Цей розвиток розпочався ще у II сторіччі до н. е., коли на нашій території проживали племена сарматів, та триває й досі [4, с. 250].

Можна виокремити такі основні етапи розвитку системи соціального захисту населення:

I етап (з античних часів до XV ст.) – на початку цього етапу основною визначальною рисою була відсутність систематизованого нормативного регулювання системи соціального захисту. Соціальне забезпечення здійснювалося завдяки пожертвуванням інших осіб. Згодом до соціального

забезпечення потребуючих верств населення, до яких належали жебраки, сироти, інваліди, залучалась церква [4, с. 251].

II етап (XV–XVIII ст.) – за часів князівства. У 996 р. князь Володимир своїм уставом доручив церковним структурам та їх очільникам нагляд за лікарнями, благодійними закладами та притулками. Як соціальний реформатор він заснував богодільні, «годував» сиріт, убогих.

Достойно продовжив справу свого батька Володимира, включаючи допомогу і підтримку знедолених, Ярослав Мудрий. Він був першим законодавцем. «Руська Правда» була першим слов'янським законом. Це щось схоже із нашою соціальною програмою для захисту людей [5]. Для князя Ярослава соціальна тема дуже важлива, про це свідчить такий факт: з 37 статей «Руської Правди» 8 присвячено проблемам захисту дітей. Наступні зведення законів значною мірою творилися за зразком «Руської Правди», утверджуючи основи соціальної політики в князівстві.

III етап (кін. XVIII– поч. IX ст.). Наприкінці XVIII ст. за часів правління Катерини II сформувалася державна структура соціальної допомоги населенню. Імператриця підняла систему соціального захисту на новий рівень своїм Маніфестом про заснування виховних закладів для сиріт і Указом про опіку для всіх цивільних верств (1775 р.). Розуміння необхідності державної підтримки соціально незахищеним верствам заклало основи соціальної політики [7, с. 200].

В цей період відбулася зміна милостинь на благодійництво. Свою соціальну політику держава розпочинає втілювати через відкриття медичних закладів, притулків для утримання сиріт, безпритульних.

IV етап (1922-1991 рр.) - це етап розвитку радянської системи соціального захисту. Соціально-економічні відносини базувалися на централізації ресурсів, плановості виробництва, пріоритеті адміністративного регулювання над правовим. За часів СРСР соціальна політика визначала темпи економічного розвитку, але й забезпечувала формування фондів суспільного споживання. Основна маса населення виявилася не готовою до

тих змін, що відбулися з розпадом країни. Всі проблеми, які відбувались через розпад, спричинили невдоволення в суспільстві, призводили до соціального напруження, певним чином детермінували соціальну нестабільність [2, с. 101].

V етап (з 1991 р.- поч. ХХ ст.) Україна стає незалежною державою та починає розробляти власну базу соціального захисту. Наша країна, приймає багато законів, які суперечать економічним реаліям та виглядають навіть більш щедрими. Це все для того, аби зберегти своїх громадян від бідноти. Виконати їх в умовах економічної кризи стає неможливим. Найбільш вагомими подіями у процесі формування системи соціального захисту (відповідно до ринкових економічних умов) були: прийняття програм житлових субсидій (1996 р.), допомоги малозабезпеченим сім'ям (2000 р.), а також формування системи державного соціального страхування.

VI етап (кін. ХХ ст. і до сьогодні) - етап формування сучасної системи соціального захисту. Держава бере на себе фінансування соціального забезпечення. Важливим елементом цього періоду є визначення мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії тощо. Було ухвалено низку нормативно-правових актів, що регламентують соціальний захист населення, передбачають забезпечення соціального захисту всьому населенню країни незалежно від потреби [4, с. 251].

Сучасна всесвітня система соціального захисту з'явилася у ХІХ ст. із розвитком промислового виробництва (індустріального розвитку) та створенням великих підприємств із залученням найманої праці. [8].

На даний момент система соціального захисту населення в Україні перебуває в стадії формування: триває пошук її оптимальної структури, розвиток функцій і методів, відпрацювання економічних, фінансових способів, щоб захистити вразливих громадян[9, с. 99].

Перш ніж детально проаналізувати формування системи соціального захисту населення в Україні вважаю доцільним розкрити її основні поняття.

Поняття «соціальний захист населення» досить велике і стосується тією чи іншою мірою всіх верств населення [12].

Розглянемо як трактується поняття «соціальний захист» різними науковцями в їхніх дослідженнях.

Проаналізувавши наукову літературу, можна зробити висновок, про те, що «соціальний захист» розглядається з двох боків. Соціальний захист, в одному розумінні, включає соціальну допомогу, гарантії, соціальне страхування, а також активні заходи. Це діяльність держави, спрямована на створення умов для найкращого життя [13, с. 107].

У вузькому розумінні соціальний захист є соціально захисною функцією країни щодо убезпечення людей від тяжких наслідків соціальних ризиків.

Отже, зрозуміти поняття «соціальний захист», досить важко і неоднозначно серед науковців.

Розглянувши різні підходи до трактування категорії «соціальний захист», вважаю доцільніше розкривати її через поняття «система», що передбачає сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія. Таким чином, систему соціального захисту населення можна визначити як сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, правових та організаційних заходів, реалізація яких забезпечується державою з метою створення умов для підтримки життєзабезпечення різних соціально незахищених та вразливих верств населення.

Науковцями не виділено єдиної думки щодо структурних складових системи соціального захисту населення України. М.І. Тимофєєва пов'язує це, з: 1) існуванням широкого спектру та значної розгалуженості структурних складових систем соціального захисту; 2) наукової невизначеності в розмежуванні та чіткому розумінні сутності категорій «соціальний захист», «система соціального захисту», «соціальне забезпечення», «соціальна

допомога» тощо; 3) невизначеність законодавчо та фактично, значення держави в системі соціального захист [22, с. 37].

П. Шевчук виділяє: 1) допомогу суспільству; 2) страхування; 3) справедливість для людей. Ученим стверджується, що присвоєння соціальної допомоги призводить до підвищення можливостей малозабезпеченими сім'ями в придбанні для власного споживання більшої кількості благ, що є наслідком зниження рівня можливостей економічно незалежними сім'ями з метою зменшення бідності перших [23, с. 111]. Соціальне страхування ґрунтується на захисті осіб від непередбачуваних обставин, котрі можуть виникати у суспільстві. Соціальну справедливість визначають, як матеріальна або не матеріальна компенсацію особам в наслідок впливу непередбачуваних ситуацій [23, с. 113].

С.І. Бичков звертають увагу на єдність таких головних складових як: 1) соціальна допомога, що допомагає громадянам, які опинилися без грошей і неспроможні забезпечити собі життя; 2) забезпечення, яке допомагає нормальному існуванню людині, яка втратила постійний прибуток тощо; 3) соціальні послуги, що забезпечують високий рівень трудової активності, участі в громадянській діяльності [24].

Л.О. Павлова пропонує три основні види [25].

Можна погодитися з думкою дослідниці Г. С. Лопушняк, яка виділяє три основні структурні елементи системи соціального захисту населення в Україні: 1) соціальне страхування; 2) соціальне забезпечення; 3) соціальні стандарти і гарантії держави [26].

Соціальне страхування відіграє головну роль у системі соціального захисту населення країни. Воно є надзвичайно важливою складовою частиною соціального захисту населення, центром якого є людина, її інтереси.

І.О. Гуменюк визначає соціальне страхування як провідну організаційно-правову форму соціального забезпечення, що гарантує особам право на соціальне забезпечення, а також профілактику соціального

(страхового ризику) за рахунок страхових коштів [27, с. 17]. Інші науковці переконані, що соціальне страхування є складовою соціального захисту в цілому як ширшого поняття, а не виключно соціального забезпечення як вузького. Такої позиції дотримуються Г. В. Григоращ, Т. Ф. Григоращ, В. Я. Олійник та Т. І. Субачов [28, с. 18].

Отже, соціальне страхування забезпечує як соціальну, так і економічну безпеку громадян у разі виникнення нестабільної ситуації (виникнення страхового ризику у той чи інший період життя). Виходячи з усього вищесказаного, під соціальним страхуванням необхідно розуміти систему соціально-економічних відносин, за яких формуються фонди грошових коштів для забезпечення належних соціальних умов для економічно активних осіб у зв'язку з настанням соціальних ризиків, передбачених законодавством, шляхом здійснення виплат на основі колективної солідарності з метою забезпечення механізмів реалізації їх соціальних прав та гарантій [29, с. 142-143].

Якщо звернутися до Конституції України, можна зрозуміти, що «соціальне забезпечення», є центральним елементом соціального захисту, що відображає в собі одну з форм розвитку та формування інституту соціального захисту [31].

О.Г. Гупало під соціальним забезпеченням пропонує розуміти окрему складову системи соціального захисту населення країни. Вона представляє собою заходи виплат коштів окремим громадянам, за рахунок коштів бюджетів згідно із законодавством [32, с. 113].

О.О. Кравченко розглядає соціальне забезпечення в різних аспектах: як діяльності держави щодо матеріального забезпечення осіб, які мають обмежені можливості на ринку праці, а також осіб, що отримали ризик, внаслідок якого втратили здоров'я і (або) засоби для існування та не можуть матеріально забезпечити себе і своїх утриманців; це визнана Конституцією України, міжнародним співтовариством і гарантована державою Україна конституційне право громадян отримати від держави матеріальне

забезпечення для задоволення своїх потреб, у випадку, неспроможності цього зробити самостійно з не залежних причин; комплекс заходів, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя особи, з огляду на виникнення соціально значущих обставин (старість, хвороба, інвалідність тощо) або характер чи умови праці; та ін. [33, с. 70-71].

Основними видами соціального забезпечення громадян в Україні є пенсійне забезпечення, забезпечення соціальними допомогами, забезпечення пільгами, натуральне забезпечення, соціальні послуги тощо.

Третя складова системи соціального захисту населення в Україні – це соціальні стандарти й гарантії держави населенню. Звернемося до чинного законодавства.

Таким чином, процес становлення та розвитку системи соціального захисту населення на території України триває вже багато століть, але не можна стверджувати, що вона на сьогодні повністю сформувалась та є остаточною. Проведений аналіз історичного розвитку системи соціального захисту населення свідчить, що вона пройшла етапи від простої, неорганізованої благодійності, суспільного піклування, державного опікування до повної відповідальності держави за соціальне забезпечення та розвиток обов'язкового соціального страхування і солідарного пенсійного забезпечення. Сучасна система соціального захисту, яка діє у світі, почала формуватися у XIX ст. із розвитком промислового виробництва (індустріального розвитку) та створенням великих підприємств із залученням найманої праці. У XX ст. системи соціального забезпечення були запроваджені майже в усіх державах світу та законодавчо закріплені. Офіційним документом, який визначив термін «соціальне забезпечення», є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, ухвалений Генеральною асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р.

Розкриття поняття «соціальний захист», є досить дискусійним серед науковців. Розглянувши різні підходи до трактування категорії «соціальний захист», вважаю доцільніше розкривати її через поняття «система», що

передбачає сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія. Таким чином, систему соціального захисту населення можна визначити як сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, правових та організаційних заходів, реалізація яких забезпечується державою з метою створення умов для підтримки життєзабезпечення різних соціально незахищених та вразливих верств населення.

Можна виділити три основні структурні елементи системи соціального захисту населення в Україні: 1) соціальне страхування; 2) соціальне забезпечення; 3) соціальні стандарти і гарантії держави.

1.2 Соціальний захист населення як складова соціального управління: системний підхід

При системному підході ситуація така: для запобігання дії побічних ефектів, на початку, треба усунути законодавчі бар'єри, та намагатися розглянути можливість існування проекту і конфігурацію системи[35, с. 66].

Головною перевагою системного підходу є можливість установаження взаємозв'язків між елементами комплексів зовнішніх і внутрішніх складових, на основі чого можна формувати судження щодо загальних правил і принципів існування явищ і процесів у межах певної цілісності. Цілісність як властивість системи є наріжним поняттям системного підходу, що зумовлює напрям людського мислення в межах цього підходу. Соціальна система – це складова методології системного підходу, яка була поширена ще у ХХ столітті[36].

Соціальні системи вважаються найбільш складними з усіх видів систем і є, як правило, великими; тому, на думку багатьох дослідників, їм властиві такі специфічні властивості, як неаддативність, синергічність (односпрямованість дій у системі, яка приводить до посилення кінцевого результату); мутьтиплікативність (ефекти як позитивні, так і негативні у

великих системах мають властивість множення); цілісність; адаптивність; висока динамічність перетворень; сумісність (усі елементи її повинні мати властивості взаємоприспосовності); зворотний зв'язок [37, с. 24].

М. Удальцова як основні системоутворюючі якості соціальної системи називає мету, управління, взаємодію, структурну ієрархію і пояснює такі її характерні риси, як невизначеність функціонування і наявність меж керованості тим, що людина, будучи основним елементом соціальної системи, має власну природу і найбільшу свободу вибору. При цьому до найбільш розвиненого виду соціальних систем вона відносить організації [38, с. 10-11].

З одного боку, система соціального захисту виступає як підсистема державної соціальної допомоги вразливим верствам населення. З іншого – це державна підтримка свобод людини і громадянина у всіх сферах життєдіяльності. [35, с. 67].

Специфічними особливостями системи соціального захисту, є такі: складна ієрархія та цілісність; соціально-економічна і політична відкритість; підпорядкованість загальносвітовим стандартам соціального захисту; різнорівневість управління; відносна незалежність [39, с. 5].

Головний суб'єкт це держава.

Взаємодія між центральними органами, соціальними фондами і медичним страхуванням у сфері зайнятості, підтримка рівня життя і соціального захисту здійснюється за допомогою різних механізмів, головними з яких є:

1) Фінансовий механізм – цей механізм передбачає формування джерел фінансових ресурсів, що має напрям на виконання відповідних програм і заходів, [41, с. 134].

2) Податковий механізм - це означає надання податкових пільг і пільг по виплатах до соціальних фондів деяких видів діяльності на території територіальних утворень. У сфері зайнятості цей механізм використовується для збереження існуючих (економічно доцільних) і створення нових робочих

місць, залучення в трудову діяльність найбільш соціально вразливих категорій населення, стимулювання професійного навчання і перенавчання (особливо безробітних або тих, хто знаходиться під загрозою звільнення). У сфері регулювання рівня життя і соціального захисту - для стимулювання добродійності.

3) Адміністративний механізм – забезпечення зайнятості за допомогою різного роду заборонних, дозвільних, обмежувальних і інших заходів.

4) Організаційний механізм - створення при центральних органах влади спеціальних організаційних структур для реалізації державної і регіональної соціальної політики (прикладом можуть служити координаційні комітети сприяння зайнятості населення).

б) Програмний механізм - включення різних територіальних утворень (в першу чергу кризових) у державні і регіональні програми, що сприяють підвищенню зайнятості, рівня життя і соціальному захисту населення [42, с. 71].

Можна погодитися з науковцями які розглядають соціальний захист як складову соціальної політики [43; 44].

Головне завдання соціальної політики полягає в тому, щоб налагодити гармонію в відносинах між суспільством, забезпечити стабільність та згоду в суспільстві. Головною метою є:

- забезпечення прав громадян на працю, згідно із Конституцією;
- головний напрям складає підтримка більш вразливих верств населення;
- вплив на підвищення народжуваності, зменшення смертності;
- поліпшення умов життя людей;
- надання робочих місць населенню [44, с. 5].

Соціальна політика реалізується, в тому числі й соціальний захист, за допомогою соціального управління.

Як вірно зазначає М.В. Бесчастна, з позиції системного підходу соціальне управління можна розглядати як набір різноманітних елементів, які

визначають управлінську діяльність в цілому. Систему соціального управління можна розглядати як інтегроване поняття до складу якого входять: фактори управління, цілі управління, принципи управління, норми управління, методи управління, функції управління, технології управління та підходи до управління [45, с. 25].

Таким чином, з позиції системного підходу соціальне управління можна розглядати як набір різноманітних елементів, які визначають управлінську діяльність в цілому. Соціальна політика, спираючись на положення теорії і практики соціального управління, реалізує свої цілі й завдання. Отже, соціальне управління - це набір засобів, що забезпечують соціальний розвиток, визначуваний соціальною політикою. Соціальний же захист (і як складова частина соціальної політики, і як самостійна соціальна система) також підкоряється правилам, методам соціального управління, здійснюється у рамках його методології, використовує його технології.

1.3. Соціальна політика держави як важлива складова для управління системою соціального захисту населення

Соціальна політика як ключова складова політики держави офіційно завжди належить до її пріоритетних напрямів. Про це свідчить значне посилення уваги до неї як в офіційних документах та практичних діях державної влади, так і в програмних документах і публічній активності практично усіх політичних сил.

У першу чергу система соціального захисту залежить від соціальної політики держави, оскільки саме вона регулює у суспільстві соціальні відносини, формує соціальні гарантії та створює систему соціального захисту населення тощо.

Основу реалізації державної соціальної політики складає закони та нормативно-правові акти. Дотримання ратифікованих Україною міжнародних договорів є обов'язковим. Соціальна політика, створюючи

можливість для ефективного функціонування системи соціального захисту населення, впливає на забезпечення розвитку національного господарства держави. Соціальна політика входить у сферу державного управління. Вона регулює соціальні структури та соціальні інститути. Соціальна політика це суспільне явище, тому що виникає із державою [46, с. 87-88].

Якщо звернутися до законодавства, можна зробити висновок, що головними засадами внутрішньої політики є:

- надання громадянам пільги на протязі всього життя;
- підвищення народжуваності, вплив на демографічний зріст;
- покращення соціального захисту дітей, кращі умови для сім'ї ;
- залучення молоді до активної участі в розвитку держави;
- підвищення умов життя для малозабезпечених, із обмеженими фізичними можливостями людей ;
- забезпечення захисту прав громадян за кордоном, повернення їх додому ;
- подолання бідності й зменшення соціального розшарування;
- поліпшення системи пенсійного забезпечення;
- кращі умови для людей похилого віку [47].

У сучасній науковій літературі існує багато різних тлумачень і підходів до визначення соціальної політики та категорій, в просторі якої вони функціонують.

З політичної точки зору соціальна політика є також системою заходів, яких вживають державні структури, громадські організації, органи місцевого самоврядування, а також виробничі колективи; ця система спрямована на зростанням якості життя народу й забезпеченням соціально-політичної стабільності, соціального партнерства в суспільстві [49, с. 14].

Не можна погодитися з наведеною думкою щодо ролі соціального партнерства, адже воно має розглядатися як засіб досягнення соціальних цілей і результатів, а не як сама мета або результат здійснення системи заходів, про які йдеться у визначенні поняття соціальної політики.

С.М. Бондаренко розглядає соціальну політику у вузькому розумінні та широкому розумінні [50].

У сучасній юридичній літературі державна соціальна політика розглядається як багатофункціональна й багаторівнева складна система, яка може забезпечити економічний і соціальний розвиток країни шляхом активізації людського ресурсу й максимальної реалізації його інноваційного потенціалу [51, с. 22].

Поняття соціальної політики як складової управління системою соціального захисту населення можна визначити як діяльність держави з управління розвитком соціальної сфери суспільства, спрямовану на задоволення інтересів і потреб населення.

Таким чином, у першу чергу система соціального захисту залежить від соціальної політики держави, оскільки саме вона регулює у суспільстві соціальні відносини, формує соціальні гарантії та створює систему соціального захисту населення тощо.

Висновки до розділу 1

1. Процес становлення та розвитку системи соціального захисту населення на території України триває вже багато століть, але не можна стверджувати, що вона на сьогодні повністю сформувалась та є остаточною. Проведений аналіз історичного розвитку системи соціального захисту населення свідчить, що вона пройшла етапи від простої, неорганізованої благодійності, суспільного піклування, державного опікування до повної відповідальності держави за соціальне забезпечення та розвиток обов'язкового соціального страхування і солідарного пенсійного забезпечення. Сучасна система соціального захисту, яка діє у світі, почала розвиватися із створенням великих підприємств, із залученням найманої праці. У ХХ ст. системи соціального забезпечення були запроваджені майже в усіх державах світу та законодавчо закріплені. Офіційним документом, який визначив термін «соціальне забезпечення», є Міжнародний пакт про

економічні, соціальні і культурні права, ухвалений Генеральною асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р.

Розкриття терміну «соціальний захист», є досить неоднозначним серед науковців. Розглянувши різні підходи до трактування категорії «соціальний захист», вважаю доцільніше розкривати її через поняття «система», що передбачає сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія. Таким чином, систему соціального захисту населення можна визначити як сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, правових та організаційних заходів, реалізація яких забезпечується державою з метою створення умов для підтримки життєзабезпечення різних соціально незахищених та вразливих верств населення.

Можна виділити три основні структурні елементи системи соціального захисту населення в Україні: 1) соціальне страхування; 2) соціальне забезпечення; 3) соціальні стандарти і гарантії держави.

2. З позиції системного підходу соціальне управління можна розглядати як набір різноманітних елементів, які визначають управлінську діяльність в цілому. Отже, соціальна політика, спираючись на положення теорії і практики соціального управління, реалізує свої цілі й завдання. Таким чином, соціальне управління - це набір засобів, що забезпечують соціальний розвиток, визначуваний соціальною політикою. Соціальний же захист (і як складова частина соціальної політики, і як самостійна соціальна система) також підкоряється правилам, методам соціального управління, здійснюється у рамках його методології, використовує його технології.

3. У першу чергу система соціального захисту залежить від соціальної політики держави, оскільки саме вона регулює у суспільстві соціальні відносини, формує соціальні гарантії та створює систему соціального захисту населення тощо.

РОЗДІЛ 2.

УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

2.1 Сучасний стан управління системою соціального захисту населення

Економічна та політична ситуації, що склалися нині в Україні, значно вплинули та призупиняє розвиток системи державного управління соціальним захистом населення. Сучасне державне управління системою соціального захисту населення розглядається як багаторівнева організована система заходів і механізмів держави, спрямованих на зниження соціальної напруги, соціальних конфліктів і суперечностей у суспільстві.

Головною метою управління соціальною системою захисту населення та соціальної політики в Україні є захист тих верств населення, які менш за всіх захищені та створення державою сприятливих умов для людей [55, с. 25].

Державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення регулюють близько 30 законодавчих актів, серед яких провідне місце належить законам України та указам Президента, постановам Кабінету Міністрів України. У 58 законах та 120 підзаконних нормативно-правових актів розглядаються різні пільги, соціальні гарантії для населення[57]. В країні неможливо досягти соціального миру між державою, підприємцями та населенням, а також й економічної стабільності у цілому, доки не будуть правильно закріплені їх гарантії.

Неефективність системи соціальних послуг, про яку вже згадувалося вище, визначається низьким рівнем адресності в наданні соціальної підтримки та допомоги, а нераціональність – розпорошенням виділених на сферу соціального захисту бюджетних коштів. «Соціальний захист та

соціальне забезпечення» – найбільша видаткова стаття зведеного бюджету України. Загальний обсяг фінансування за цією видатковою статтею значно перевищує видатки на охорону здоров'я, освіту та економічну діяльність. Держава домінує в системі соціальних послуг, оскільки їх надання віднесено лише до компетенції міністерств. Ця система базується на громіздкій, забюрократизованій мережі державних і комунальних закладів соціального захисту та соціальних служб. Недостатність механізмів упровадження норм правових актів не дає змоги повністю реалізовувати заходи щодо надання соціальних послуг [58].

Зазначимо, що негативні наслідки соціально-економічних перетворень, які відбувається без необхідних запобіжних механізмів, призвели до різкого падіння життєвого рівня більшості населення України. Але ж наявна система управління соціального захисту, створена за радянських часів, більш не відповідає вимогам сьогодення. З іншого боку, особливості сучасного соціально-економічного стану України не дають змоги автоматично перенести ті чи інші заходи у сфері соціального захисту населення, які з успіхом функціонують у розвинених країнах Західної Європи та Америки. [56].

Результативним показником виступає рівень життя населення.

Для оцінки рівня життя населення використовується система показників, які можна класифікувати на такі групи: соціально-демографічні показники (кількість населення, його склад, динаміка та структура за статтю, віком і соціальним станом; показники міграції населення і трудових ресурсів); узагальнюючі показники (ВВП на душу населення, реальні доходи на душу населення, структура населення за рівнем середньодушового сукупного доходу тощо); показники рівня оплати праці та доходів населення (середня та мінімальна заробітна плата, середня та мінімальна пенсія, середня грошова допомога тощо); показники рівня споживання населенням товарів і послуг; показники, які характеризують стан соціальної сфери; показники споживчих настроїв домогосподарств тощо [58, с. 107–108].

Засобами державної соціальної політики є: нормативно-правове регулювання, спрямоване на забезпечення соціальних гарантій та соціальний захист населення; розроблення демографічних і соціальних прогнозів. Фінансове забезпечення соціальної сфери має свою специфіку, зумовлену особливостями джерел мобілізації та порядку розподілу грошових коштів у соціально-побутовому і соціальнокультурному складниках цієї сфери. Специфіка фінансового забезпечення функціонування соціальної сфери полягає у тому, що в таких галузях, як освіта, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, культура, переважає бюджетне фінансування, а в побутовому обслуговуванні, громадському харчуванні, частково у фізичній культурі більшість суб'єктів господарювання функціонує на засадах комерційного розрахунку, що передбачає самофінансування та кредитування [58, с. 130–132].

Видатки бюджету на соціальну сферу щорічно зростають, при цьому рівень соціального захисту населення залишається низьким, тому пошук нових та ефективних методів оптимізації видатків на соціальний захист населення стає невідкладною проблемою, яку необхідно вирішувати. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення займають значне місце у видатках бюджету, при цьому не встановлено стабільних структурних економічних пропорцій і сфера фінансування соціальних видатків є найбільш нерегульованою [57, с. 238].

Фінансове забезпечення соціального захисту громадян має багатоканальну структуру, яка складається з коштів державного та місцевих бюджетів, державних та недержавних соціальних фондів, суб'єктів господарювання різних форм власності та добродійних (благодійних) фондів і здійснюється шляхом перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на основі соціальної солідарності, що передбачає взаємну допомогу всіх учасників системи соціального захисту. Така взаємодопомога реалізується у вигляді перерозподілу коштів між різними соціально-економічними та соціально-демографічними групами населення.

Можна виділити три складові соціальної солідарності: по-перше, забезпечується об'єднанням різних ризиків при однакових страхових внесках (саме тут присутній зв'язок із правилом перерозподілу принципу соціального страхування); по-друге, передбачається інтертемпоральний (міжчасовий) перерозподіл. Мова йде про так званій договір поколінь, згідно з яким відбувається перерозподіл прибутків від працездатних молодих до непрацездатних старих членів суспільства; по-третє, соціальна солідарність є основою інтерперсонального (міжособистісного) перерозподілу. У цьому разі перерозподіл прибутків здійснюється: між найбагатшими й найбіднішими соціальними групами; безпосередньо між застрахованими суб'єктами; між застрахованими й незастрахованими учасниками системи соціального захисту [59, с. 205-206].

На думку Т. Стеценко, поняття «фінансове забезпечення соціального захисту населення» можна використовувати залежно від мети та змісту дослідження у різних варіантах. Так, за змістом воно є сукупністю цільових грошових фондів (бюджетного, пенсійного, страхових, благодійних тощо), призначених для задоволення суспільних потреб соціального захисту населення, а за формою – це відображення комплексу фінансових планів окремих ланок соціального захисту населення, де чітко визначені джерела та обсяги коштів, їх цільове спрямування на заходи соціального захисту населення. З іншого боку, під «фінансовим забезпеченням соціального захисту населення» можна розуміти діяльність держави та інших юридичних осіб, яка стосується вирішення фінансових питань, пов'язаних з наданням соціальних послуг населенню, що належать до сфери соціального страхування та соціального забезпечення [60, с. 131].

Не тільки у разі безробіття система захищає громадянина, але й у разі втрати чи скорочення доходів з незалежних він людини причин. На випадок хвороби, народження дитини та інвалідності також передбачається захист з боку держави. Сучасна система соціального захисту населення в Україні включає такі основні елементи: сукупність державних соціальних гарантій, у

тому числі соціальні пільги окремим категоріям населення; традиційну форму державної, соціальної допомоги та соціальне страхування [61, с. 141].

Стратегія соціально-економічного розвитку України чітко декларує європейський вибір держави, що передбачає створення умов для набуття членства в Європейському Союзі шляхом масштабного впровадження загальноєвропейських норм і стандартів до законодавства та системи державного управління.

Якщо звернутися до базових стандартів, то соціальне забезпечення є системою, яка, окрім традиційного розуміння соціального забезпечення (через соціальне страхування), інші форми соціального захисту, зокрема державну соціальну допомогу, включає також спеціальний і особливий (додатковий) соціальних захист для окремих категорій населення [62]. Саме таке розуміння має бути відображене у національному законодавстві, відбиваючи фундаментальний підхід до проблеми соціального захисту населення.

Через останні події, криза хвилеподібно накриває всі сектори вітчизняної економіки. Україна, як і світ, вже відчуває економічні, культурні, соціальні наслідки пандемії 2020 року. Якщо раніше передбачалося більше часу для вирішення питань з бізнесу, зараз держава та бізнес мають швидше реалізувати деякі питання. Усе більше дискусій точиться з приводу того, як зберегти бізнес і виконати обов'язки перед робітниками; як урегулювати юридичні ініціативи віддаленої роботи; де знайти кошти з бюджету на захист найбільш уразливих верств населення. Розв'язання всіх раніше накопичених проблем можливе тільки в контексті перезавантаження трудових відносин [63, с.73-74].

Нинішня криза наочно демонструє, що не тільки бідні та вразливі, але й усі категорії населення потребують захисту, що підсилює заклик до побудови більш дієвої системи загального соціального захисту. Інклюзивний соціальний діалог на рівні країни буде важливим для інформування з приводу прийнятих політичних рішень та ресурсу розподілу допомог з метою

систематичного обслуговування соціального захисту населення. Основою будь-яких реформ є ефективний соціальний діалог між соціальними партнерами, в тому числі в стандартних/нестандартних формах зайнятості у формальній або неформальній економіці.

Особливістю сучасної системи соціального захисту в Україні є незавершеність трансформаційного періоду від адміністративно-командної системи, де всі питання, в тому числі щодо життєзабезпечення громадян, покладено винятково на державу [64, с. 40]. Підтвердженням пасивної правосвідомості громадян у формуванні власного благополуччя є результати вибіркового опитування українських домогосподарств за критерієм відповідальності за їх добробут, залежно від віку та статі особи і статі, яка очолює домогосподарство, проведеного у січні 2018 року, де з 14 985,6 тис. респондентів – 9,6 % респондентів-домогосподарств вважають, що відповідальність за їх добробут повинна нести повністю держава, 17,2 % – переважно держава, 61,4 % – як держава, так і вони самі, і лише 9,2 % – переважно вони, 2,6 % – винятково вони. Причому досить диспропорційно представлено результати за демографічними групами – думка молодого покоління свідчить про готовність пропорційної відповідальності за їх добробут, що не можна сказати про громадян похилого віку. Так, 15,9 % чоловіків пенсійного віку вважають, що відповідальність за їх матеріальний добробут повинна нести держава, 56 % – як держава, так і вони самі. Водночас 5,5 % жінок віком 18–29 років та 4,6 % чоловіків цієї вікової групи, тобто респонденти з числа молоді, вважають, що відповідальність за їх матеріальний добробут повинна нести повністю держава, 62,3 % та 59,2 % відповідно – як держава, так і вони самі [65, с. 42].

Україна помітно відстає від європейських країн за рівнем інноваційності системи соціального захисту, злагодженістю спільних дій публічних структур, недержавних організацій і суспільства в цілому. З огляду на зазначене стратегічним завданням України як на сьогодні, так і віддалену перспективу має бути поступальний соціально-економічний

розвиток, сприяння інноваційно-інвестиційним процесам, національна політика повинна орієнтуватись на адаптацію європейської моделі державно-приватного партнерства, залучення недержавних та громадських організацій до вирішення соціальних проблем, розробку ефективних методів прогнозування потреб соціально вразливих категорій населення, а також, головним чином, удосконалення регуляторних, управлінсько-організаційних та фінансових механізмів реалізації системи соціального захисту населення [64, с. 41].

Спираючись на рекомендації Міжнародної організації праці (МОП), Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), враховуючи сучасний стан та проблеми, перспективи перезавантаження системи соціального забезпечення громадян України вбачаються у такому [66]:

– захист протягом життя (створення універсальних систем соціального захисту, в тому числі базису для забезпечення адекватного захисту людини – громадянина України, шляхом поєднання соціального страхування, соціальної допомоги та державних програм медичного страхування, закріплених у відповідному законодавстві);

– універсальність охоплення (забезпечення універсального доступу до соціального захисту та забезпечення систем захисту, заснованих на правах людини і громадянина України, враховуючи й гендерні аспекти, не залишаючи поза увагою гендерні меншини);

– участь і соціальний діалог (посилення управління системами соціального захисту через інституційне лідерство, багатогалузеву координацію та участь соціальних партнерів та інших владних і представницьких організацій, забезпечення широкої підтримки в питаннях підвищення ефективності послуг)

Таким чином, інтеграція України до Європейського Союзу потребує значних змін у сфері управління системою соціального захисту населення. Ефективності та дієвості у соціальній сфері можна досягти не тільки шляхом підвищення економічних показників, а й створенням спеціальних

механізмів, які б сприяли останньому. Це нерозривно пов'язано з формуванням у нашій державі такого соціального середовища, яке базувалося б на європейських стандартах соціальної державності

2.2. Принципи, функції та методи системи соціального управління

Якщо говорити про словникове значення терміна «принцип», то загалом він розкривається як засіб, правило, яке визначає природу та соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості [67, с. 693]. Або інакше — це основне, вихідне положення якоїсь теорії, вчення, науки, світосприйняття тощо [68, с. 1071].

При більш послідовному дослідженні принципу його можна розглядати в трьох значеннях: 1) як основне вихідне положення якоїсь теорії, вчення, науки, світогляду, теоретичної програми; 2) як переконання, погляд на речі; 3) як основну особливість в улаштуванні чого-небудь [69, с. 585].

Під принципами соціального управління зазвичай розуміють правила, основні положення та норми поведінки, які використовують органи управління у процесі керівництва в силу соціально-економічних умов, що склалися в суспільстві. Вони визначають вимоги до системи, структури процесу й механізму соціального управління. Принципи управління являють собою результат узагальнення людьми об'єктивних законів і закономірностей, властивих їм загальних рис, характерних фактів та ознак, що стають загальним підґрунтям їхньої діяльності. Отже, принципи соціального управління — це керівні ідеї, вихідні положення, що відтворюють закони розвитку відносин управління [70].

Щодо загальних принципів, які притаманні соціальній державі, то науковці до їх числа відносять наступні основні засади або цінності: соціальна справедливість або моральність (рівноправність і справедливість); соціальна безпека, соціальні гарантії прав людини і гуманних умов життя або соціальний характер держави (реальне забезпечення соціально-економічних і

культурних прав); гуманізм (пріоритет прав людини щодо влади); демократизм (подолання відчуження особи від держави, створення широкої соціальної бази) та обмеження всевладдя держави (поділ влади, створення системи стримань і противаг) [71, с. 40]. Як можна зробити висновок з аналізу цих положень, то умовно їх можна поділити на два види. Перша група засад, які властиві соціальній державі, переважно визначають загальну спрямованість її на захист прав, свободи та інтересів людини, яка визнається у такій державі найвищою соціальною цінністю. До їх числа слід віднести насамперед принципи соціальної справедливості, гуманізму, гарантованість прав людини. З іншого боку, цінності соціальної держави формують певні механізми реалізації ідеї такого типу держави, а також гарантій прав, свободи та інтересів людини. Цю групу принципів утворюють такі базові засади як демократизм, поділ влади, створення системи стримань і противаг. І певна частина цих засад соціальної держави притаманна і соціальному захисту, адже він відображує зміст і спрямованість соціальної держави. В.В. Лаврухін з цього приводу зауважує, що лише соціальний захист, який здійснюється на гуманних принципах і організаційно-правових формах здатний стати ефективною складовою суспільних відносин за рівнями соціально-економічної системи суспільства [72, с. 63].

Щодо принципів соціального захисту, то науковці презентують доволі широкий їх перелік. Так, Н.А. Балтачєєва відмічає, що сучасна система соціального захисту населення має відповідати таким принципам: правової забезпеченості та стабільності; фінансової забезпеченості/достатності та стійкості для задоволення основних базових потреб населення в соціальному забезпеченні, відшкодування втраченого заробітку (доходу); керованості; наукової обґрунтованості; співпраці, взаємовигідного соціального партнерства і солідарної відповідальності між органами влади, об'єктами і суб'єктами соціального захисту [73, с. 304-305, 308]. Наведені Н.А. Балтачєєвою засади більше стосуються визначення саме функціонального

підґрунтя соціального захисту та містять базові вимоги до його організації і здійснення.

Н.Б. Болотіна виділяє наступні групи принципів права соціального захисту: загальні (галузеві), які, на її думку, можна поділити на змістовні та формальні - відображають якість юридичного механізму забезпечення такого права; внутрігалузеві принципи права соціального захисту, які визначаються тим, що в основному воно функціонує у двох організаційно-правових формах [74, с. 272- 281].

Іншу точку зору щодо досліджуваного явища представляє С.І. Бичков, який до головних принципів, на яких має базуватися будуватися система соціального захисту України мають належати такі засади як: загальність в поєднанні з диференційованим підходом до різних демографічних груп населення; інтеграція в єдину систему гарантій соціального захисту на всіх рівнях: державному та регіональному, рівні окремого трудового колективу з чітким визначенням прав, відповідальності і функцій кожного із цих рівнів, а також джерел ресурсного забезпечення; значне підвищення ролі особистих доходів у забезпеченні високого рівня життя; використання науково обґрунтованих соціальних нормативів як основи при розробці державних та регіональних програм соціального розвитку; гнучкість системи соціальних гарантій [24]. Як і у наведеній вище точці зору Н.А. Балтачеєвої, С.І. Бичков переважно увагу приділяє функціональним принципам соціального захисту. Але обидва автори в цілому наводять схожу систему основних засад цього засобу реалізації соціальної політики держави.

А.Л. Клименко виділяє принципи організації соціального захисту: принцип всезагальності соціального захисту; принцип всебічності (універсальності) соціального захисту; принцип рівності прав і можливостей та заборона дискримінації; заборона дискримінації; принцип диференціації умов та рівня соціального захисту; принцип наукової та економічної обґрунтованості соціальних нормативів; принцип державної гарантованості встановлених прав [75, с. 115].

Більшість дослідників підтримують наступну класифікацію основних принципів соціального захисту: принцип суспільної доцільності, економічної ефективності, економічної справедливості, пріоритету державних інтересів, принцип економічної самостійності місцевих органів [76., с. 364].

І.В. Шубала виділяє принципи соціального захисту щодо специфіки соціально-економічного розвитку нашої країни:

- принцип загальності;
- принцип рівності в отриманні соціальної допомоги не залежно від віку та статі; – принцип всебічності форм і видів соціального захисту;
- принцип доступності – полягає у визначенні можливостей отримання соціальних гарантій;
- принцип адресності – передбачає конкретизацію отримувача соціальної допомоги;
- принцип страхування, який включає страхові внески під час здійснення трудової діяльності;
- принцип визнання соціального захисту пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави;
- принцип законодавчого визначення основних соціальних гарантій;
- принцип загальнодоступності і гарантованості мінімального рівня соціального забезпечення найнагальніших життєвих потреб для всіх громадян;
- принцип відповідності основних засад соціального захисту рівню соціально-економічного розвитку держави [76, с. 364].

Отже, принципи як основні вихідні положення мають велике значення для ефективного функціонування всієї системи норм цієї галузі права. За допомогою принципів не тільки формується сучасний державний підхід до правового регулювання сфери соціального управління, але й визначається суть майбутніх правових норм.

Суть соціального управління багато авторів розкривають через функції, спектр яких ще багатший, ніж переліки принципів.

Сам термін «функція» використовується у різних значеннях. Якщо брати найзагальніші розуміння, то ними є наступні: 1) явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін; 2) робота кого, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності чогось, когось; 3) призначення, роль чого-небудь, специфічна діяльність живого організму, їхніх органів, тканин і клітин [77, с. 1552]. Функції системи соціального захисту відображають призначення та роль такого соціального захисту у державі загалом та для окремих категорій громадян окремо.

Функції властиві як усій системі соціального захисту, так і її складовим підсистемам. Цю думку підтверджує позиція В. Афанасьєва, котрий зауважує, що функції характерні як для системи, так і для її компонентів. При цьому автор зазначає, що функції системи являються інтегрованим результатом функціонування компонентів, які її утворюють [78, с. 131].

Одним із перших управлінські функції сформулював А. Файоль, виокремивши передбачення, планування, організацію, розпорядження, узгодження і контроль [79, с. 366].

М. Руженський виділив наступні функції соціального захисту: 1) функція утвердження і відтворення складових соціально-економічних відносин; 2) функція сприяння соціально-економічного розвитку й забезпечення соціальної стабільності; 3) превентивна (упереджувальна) функція; 4) регулятивна функція; 5) інтегративна функція; 6) адаптаційна функція; 7) інноваційна функція; 8) розподільна функція; 9) стимулююча функція; 10) комунікативна функція; 11) трансляюча функція; 12) контрольна функція; 13) профілактично-виховна функція [80, с. 66-69].

Є точка зору, що узагалі в суспільстві соціальний захист виконує такі дві головні функції: 1) реабілітаційна функція — зменшує негативні наслідки бідності через надання короткотермінової адресної допомоги бідним; 2) превентивна функція — зменшує негативні наслідки шляхом створення умов для участі громадян у соціальному страхуванні у процесі активного періоду життя [23, с. 109].

Зокрема, є така ж позиція, що соціальний захист має лікувальну (реабілітаційну) функцію, яка обумовлюється тим, що сутність його полягає у здійсненні соціальної допомоги, а також запобіжну (превентивну) функцію, значення якої окреслюється тим, що здійснюється захист особи та її сім'ї від втрат доходу, котрі пов'язані з безробіттям, старінням, хворобою чи смертю і покращення її добробуту через соціальні служби та економічну допомогу на виховання дітей [81, с. 80-81].

В іншому світлі розкриті функції соціального управління Д. В. Валовим. Так, відповідно до процесів соціальної сфери ним запропоновано три групи функцій. *Перша група функцій* пов'язана зі створенням сприятливих умов життя людей і послідовне поліпшення, вдосконалення цих умов: функція забезпечення умов безпеки громадян; створення і зміцнення умов, що гарантують права і свободи громадян; допомога людям у забезпеченні джерелами коштів для існування і створенні сприятливих можливостей для підвищення їхніх прибутків; забезпечення інтересів працівників при проведенні приватизації підприємств; охорона праці, її полегшення і поліпшення її умов; забезпечення охорони здоров'я громадян; забезпечення оптимальної адаптації людей до соціальної мінливої обстановки; поліпшення матеріально-побутових умов життя членів суспільства, розвиток соціально-побутової інфраструктури; створення і вдосконалення умов участі громадян в управлінні справами суспільства, держави, виробництва.

Друга група функцій соціального управління охоплює процеси змін у змісті життєдіяльності людей: забезпечення зростання освітнього і культурного рівнів людей; організація інституційної діяльності, що формує суспільні засади; допомога людям в адаптації до мінливих соціально-економічних умов; забезпечення дисципліни і правопорядку; розвиток трудової, соціально-політичної, виробничо-творчої та інших видів суспільної активності; формування у людей сприйнятливості до інновацій, розвиток їх інноваційної готовності, інноваційній орієнтації.

Третя група функцій охоплює цілеспрямовані дії на перебіг процесів формування, функціонування і розвитку соціальних систем як цілісних утворень, змін їхньої соціальної організації і структури: формування і поповнення кадрового складу, підбір і розподіл кадрів; формування і розвиток соціальної організації колективу; розвиток соціальної структури колективу; створення, розвиток і зміна в змісті діяльності соціальних інститутів [82, с. 106-115].

С.В. Остряніна зазначає, що система функцій накладається, відповідно, на цикли, етапи здійснення управлінського процесу або механізму управлінської технології, у структурі якої можна виділити кілька процедур-етапів, а саме: формування цілей (котре включає в себе діагностику, вияв проблемної ситуації та визначення конкретних завдань щодо її проведення); прийняття рішень (обґрунтування системи можливих дій і вибір оптимального варіанта); організація проведення дій (розподіл завдань, координація та регулювання процесу виконання і контроль за ним); підведення підсумків, аналіз результатів [83, с. 264].

Отже, функції соціального управління - це обумовлені соціальним призначенням напрямки управлінського впливу, що відповідають його цільовим завданням. Реалізація зазначених функцій соціального управління забезпечує функціонування структурних компонентів, стабілізує й гармонізує соціально-економічні відносини завдяки узгодженню поведінки суб'єктів у системі соціального захисту. Більше того, вони структурують взаємозв'язки суб'єктами соціального управління та визначають чіткі рамки.

Наступний важливий компонент системи соціального управління — методи, за допомогою яких реалізуються управлінські принципи і функції.

Державна політика соціального захисту реалізується через застосування різноманітних методів, відповідно «метод» — це спосіб досягнення мети, певна упорядкована діяльність. Під методами, як правило, розуміються засоби досягнення поставлених цілей. Виражаючи якісну

сторону реалізації управлінських функцій, методи безпосередньо пов'язані з державновладними повноваженнями, що відповідають таким функціям [84].

За різними критеріями групування серед методів науковцями виділяються планові та ринкові, прямі та непрямі, економічні та адміністративні, імперативні та індикативні, неформальні та специфічні.

В. Малиновський пропонує розрізнити методи державного управління на організаційно-розпорядчі (адміністративні), економічні, правові і соціально-психологічні [86, с. 286].

На думку І.В.Матюріна, на сучасному етапі сутність методів залишається традиційною. Адміністративні методи — це закони, накази, інструкції. Економічні регулятори — це податки, банківські відсотки, преференції (податкові інструменти), санкції тощо. Водночас відбуваються їх змістовні зміни. Застосування адміністративних методів державного регулювання соціального захисту обумовлюється необхідністю створення відповідного правового та соціального середовища на етапі реформування. Застосування економічних методів державного регулювання соціального захисту обумовлено необхідністю захисту суспільства від ринкової монополії шляхом регулювання цін та підвищення якості обслуговування [87, с. 112].

На основі наукового аналізу значної кількості відомих практиці методів державного управління можна виокремити їх призначення: встановлення обов'язкових нормативів правил поведінки для учасників управлінських відносин; можливість видання індивідуальних приписів на адресу конкретних учасників управлінських відносин; застосування різних видів заохочення; контроль за діяльністю учасників управлінських відносин; застосування за необхідністю офіційних заходів примусового характеру з метою забезпечення належного порядку у сфері державного управління та ін. [88, с. 61].

Досліджуючи методи державного управління в соціальній сфері необхідно наголосити, що вони численні та різноманітні залежно від системи

суб'єктів державного управління, функціонального призначення і змісту діяльності кожного із суб'єктів та об'єктів управлінського впливу.

Вважаю доцільним проаналізувати основні методи державного управління в соціальній сфері.

Метод переконання є провідним в управлінській діяльності. За його допомогою здійснюється вплив на свідомість людей і дотримання з їхнього боку певної поведінки. Він формує у громадян правосвідомість, внутрішню готовність сприймати і виконувати загальнообов'язкові правила поведінки. Метод переконання насамперед стимулює належну поведінку учасників управлінських відносин.

Метод примусу є способом впливу на суб'єктів управління, нездатних керувати власною поведінкою відповідно до волі держави. Заходи примусу застосовуються тоді, коли вичерпано засоби переконання до тих осіб, які не дотримуються чи порушують вимоги законів та інших нормативних актів.

Адміністративний метод полягає в тому, що органи управління безпосередньо встановлюють підпорядкованим суб'єктам певну поведінку. Вплив на суб'єкти, що управляються, здійснюється через запровадження для них правил поведінки, обов'язків і завдань, у разі порушення яких може бути вжито заходів адміністративного примусу [88, с. 61].

Отже, методи державного управління в соціальній сфері - це різноманітні способи, прийоми, засоби практичного здійснення органами соціального управління цілеспрямованого, владно-організуючого впливу на керівні суб'єкти. Методи державного управління є волею держави, конкретизованою відповідним управлінським органом в межах наданих йому юридично-владних повноважень. Методи державного управління в соціальній сфері, як і будь-яка діяльність, мають свою форму, своє зовнішнє вираження.

Таким чином, суть соціального управління розкривається через його принципи, функції, а також методи, за допомогою яких реалізуються управлінські принципи і функції. Принципи як основні вихідні положення

мають велике значення для ефективного функціонування всієї системи норм цієї галузі права. За допомогою принципів не тільки формується сучасний державний підхід до правового регулювання сфери соціального управління, але й визначається суть майбутніх правових норм. Особливого значення принципи системи соціального управління набувають при реалізації норм права насамперед тоді, коли відсутня конкретна правова норма і є потреба застосувати аналогію закону і навіть аналогію права. Тобто правильно сформульовані принципи дають змогу усувати прогалини в законодавстві при застосуванні правових норм.

Функції соціального управління - це обумовлені соціальним призначенням напрямки управлінського впливу, що відповідають його цільовим завданням. Реалізація зазначених функцій соціального управління забезпечує функціонування структурних компонентів, стабілізує й гармонізує соціально-економічні відносини завдяки узгодженню поведінки суб'єктів у системі соціального захисту. Більше того, вони структурують взаємозв'язки суб'єктами соціального управління та визначають чіткі рамки.

Методи державного управління в соціальній сфері - це різноманітні способи, прийоми, засоби практичного здійснення органами управління цілеспрямованого, владно-організуючого впливу на керівні ними суб'єкти. Методи державного управління є волею держави, конкретизованою відповідним управлінським органом в межах наданих йому юридично-владних повноважень. Методи державного управління в соціальній сфері, як і будь-яка діяльність, мають свою форму, своє зовнішнє вираження.

2.3. Інноваційні підходи до удосконалення системи управління

Основним результатом креативного етапу інноваційного процесу мають бути інноваційні ідеї, але будь-яка ідея, якою б вона чудова не була, вимагає зусиль щодо її апробації. Експериментальна апробація інноваційної

ідеї являє собою чітко організовані дії по її перетворенню в послугу, процес, технологію. На думку Е.М.Забарної, соціальна сфера будь-якої організації може бути представлена сукупністю факторів внутрішнього і зовнішнього соціального середовища, зміна яких і формуватиме необхідність інновіровання напрямків соціальних інвестицій організації. Етап експериментальної апробації передбачає оцінку потенціалу ідеї, визначення необхідного обсягу ресурсів на її втілення і розробку необхідної організаційної моделі [89].

Для розширення якісних соціальних послуг соціального сервісу потрібна серйозна державна підтримка соціальних установ, що виступають центром з розробки та впровадження інноваційних методів та технологій у роботі з різними групами населення. Джерела фінансування інноваційної діяльності таких установ можуть бути як зовнішні, так і внутрішні. Зовнішнє фінансування передбачає залучення коштів держави, фінансово-кредитних організацій, окремих громадян і нефінансових організацій. Внутрішні джерела фінансування інноваційної діяльності соціальних організацій можуть включати в себе частину прибутку організації, частину амортизаційних відрахувань, акціонерний капітал і т. д. Широке поширення мають також повне або часткове фінансування на конкурсній основі інноваційних програм і проектів за рахунок коштів бюджету регіону; надання бюджетних позик на реалізацію соціальних інновацій. Важливе значення набуває розробка і впровадження в діяльність соціальних служб нормативно-правових документів, що сприяють розвитку інноваційної діяльності в регіонах. В даний час процес втілення інновації досить добре розроблений на теоретичному рівні, існує безліч моделей, що описують різні аспекти процесу втілення інновацій [90].

Процеси децентралізації значно вплинули на сформовану в Україні систему надання соціальних послуг. Гостро постали питання про те, як мають взаємодіяти учасники системи в нових умовах, як має бути розмежовано повноваження між різними рівнями територіальних організацій

у наданні послуг, яким чином стимулювати розвиток ринку соціальних послуг. В умовах реалізації сучасних реформ ключова роль в управлінні соціальною сферою територіальних громад належить місцевим органам влади [91, с. 213].

Соціальна робота на регіональному рівні характеризується певною специфікою. По-перше, здебільшого вона забезпечується діяльністю державних і неурядових організацій, органів місцевого самоврядування шляхом надання ними соціальних послуг відповідним категоріям населення, впровадження відповідних соціальних технологій. По-друге, діяльність фахівців соціальної сфери при організації соціальної роботи на рівні місцевого самоврядування має бути спрямована на розвиток співпраці, партнерських відносин між різними соціальними інституціями територіальної громади, органами місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади, членами громади. По-третє, базовою умовою ефективності соціальної роботи в громаді є активізація членів громади, стимулювання їх до різних ініціатив, насамперед до участі у визначенні та вирішенні проблем соціально вразливих категорій громадян [92, с. 17].

У сучасних умовах набуває актуальності практика соціальної роботи в громаді, що полягає в активізації членів громади до участі у вирішенні власних проблем і орієнтації на дієві форми її проведення. Активізація ролі громади у здійсненні публічного управління соціальною роботою передбачає налагодження та підтримку співробітництва, розвиток існуючого потенціалу, надання технічної допомоги заради того, щоб зробити громаду міцнішою і дієвішою. У контексті соціальної роботи активізація громади є поєднанням багатьох процесів, а саме: залучення громадян до обговорення та сприйняття факту існування проблем соціально вразливих категорій у громаді; визначення бажаних і можливих для громади шляхів вирішення цих проблем; окреслення кола осіб та мережі установ і закладів, які можуть вирішити проблеми, ведення з ними переговорів; розбудова громадських організацій, які можуть сприяти вирішенню соціальних проблем та ін. [93, с. 112].

Сьогодні існує безліч невирішених питань, пов'язаних із нововведеннями в соціальній політиці держави, починаючи з законодавчого рівня і завершуючи практичною реалізацією цілей соціальної політики та наданням соціальних послуг на місцях. Серед них особливо гостро постають проблеми розвитку ринку соціальних послуг, ліцензування соціальних послуг та наявності стандартів їх надання, впровадження нових моделей надання соціальних послуг, співпраці держави та недержавних організацій, впровадження механізму соціального замовлення, недосконалість законодавства у соціальній сфері [91, с. 214].

Інноваційним методом соціальної політики є інтегрований підхід у наданні соціальних послуг, що відчутно посилює їх ефективність завдяки покращеній скоординованості дій соціальних служб. У цьому відношенні слід відзначити впровадження нових проєктів, що містять інноваційні підходи до реформування системи опіки над дітьми, до роботи із вразливими сім'ями. Розвиток інтегрованого підходу до надання соціальних послуг уразливим сім'ям та дітям спрямований насамперед на забезпечення права дитини на сімейне виховання. Цей підхід передбачає надання комплексних соціальних послуг на основі оцінки потреб дітей і сімей, забезпечення активної участі клієнтів у плануванні й моніторингу соціальних послуг, залучення ресурсів громади до вирішення проблем дітей і сімей, подолання складних життєвих обставин. Успішна реалізація інтегрованого підходу здійснюється на принципах тісної співпраці органів державного управління, закладів соціального захисту дітей та громадських організацій [91, с. 214].

О. В. Шубна пропонує в якості інноваційного методу удосконалення системи надання соціальних послуг в Україні соціальне замовлення, яке має базуватися на таких положеннях: по-перше, високий рівень усвідомленості суб'єктами соціального замовлення необхідності взаємодії держави, бізнесу та громадянського суспільства в процесі модернізації наявної системи соціального обслуговування; по-друге, соціальне замовлення в системі соціального обслуговування потрібно використовувати шляхом запровадження

соціального моніторингу якості соціальних послуг і виявлення актуальних потреб територіальних громад; по-третє, основними умовами, які сприятимуть позитивному соціальному ефекту від упровадження соціального замовлення, забезпечення реалізації принципів відкритості та доступності конкурсної системи соціального замовлення, розвиток локальних інституцій громадянського суспільства.

Головним стратегічним завданням щодо управління системою соціальних послуг населенню є створення потужного механізму управління процесами розвитку сфери соціальних послуг. Цей процес супроводжується зміною системних характеристик та інституційних зв'язків під впливом ринкових та соціальних факторів.

Така політика у формуванні потужної системи соціального захисту населення в країні потребує негайного реформування державного управління у цій сфері та стосується як центральних, так і місцевих органів виконавчої влади. Проблема полягає в тому, щоб оптимально поєднувати локальні й загальнодержавні інтереси, вести конкретну соціальну політику на місцях. Дуже важливим в цьому процесі є визначення ролі вищих органів держави у сфері соціального захисту, теоретико-правових засад діяльності органів виконавчої влади в реалізації ефективної соціальної політики держави, наданні якісних соціальних послуг населенню [95, с. 11].

Реформування державного управління у сфері соціального захисту населення стосується як центральних, так і місцевих органів виконавчої влади. Проблема полягає в тому, щоб оптимально поєднувати локальні й загальнодержавні інтереси, проводити конкретну соціальну політику на місцях. У цьому процесі важливим є визначення ролі вищих органів держави у сфері соціального захисту, теоретико-правових засад діяльності органів виконавчої влади в реалізації соціальної політики держави, наданні соціальних послуг населенню [96].

Отже, системи соціального захисту є ефективними й дієвими лише за умови, якщо досягають цілей із допомогою відповідних витрат та без будь-

яких небажаних побічних ефектів. Інноваційні управлінські й організаційні заходи як інструмент модернізації соціального захисту є складним процесом, оскільки безпосередньо зачіпають інтереси майже всього населення, спричиняють зміни в доходах і витратах різних соціальних груп, передусім одержувачів соціальної допомоги й послуг [94].

Таким чином, ключовими напрямками удосконалення системи управління соціальної сфери повинні стати: створення потужного механізму управління процесами розвитку сфери соціальних послуг; оптимальне розмежування повноважень щодо здійснення видатків між органами влади всіх рівнів; залучення громадських організацій до надання соціальних послуг із метою підвищення їх якості, оптимізація системи соціальних послуг на рівні територіальної громади; впровадження інноваційних соціальних технологій; використання альтернативних джерел надання та фінансування соціальних послуг тощо. Лише комплексне впровадження окреслених заходів дозволить досягти підвищення ефективності фінансування соціальної сфери та поліпшення якості життя населення як основної мети реалізації соціально-економічної політики держави.

Висновки до розділу 2

1. Інтеграція України до Європейського Союзу потребує значних змін у сфері управління системою соціального захисту населення. Ефективності та дієвості у соціальній сфері можна досягти не тільки шляхом підвищення економічних показників, а й створенням спеціальних механізмів, які б сприяли останньому. Це нерозривно пов'язано з формуванням у нашій державі такого соціального середовища, яке базувалося б на європейських стандартах соціальної державності. Отже, для створення ефективної системи соціального захисту населення необхідно: реформувати державне забезпечення та надання соціальних пільг та послуг окремим категоріям населення за рахунок бюджетних ресурсів; регулювати механізм надання соціальної допомоги та соціальної підтримки непрацездатних і

малозабезпечених громадян; поліпшувати якість та доступність послуг у сфері соціального захисту населення; надавати своєчасно соціальну підтримку і соціальні послуги соціально незахищеним верствам населення за місцем проживання; координувати взаємодію між структурними підрозділами соціального захисту населення державних адміністрацій та населенням.

2. Суть соціального управління розкривається через його принципи, функції, а також методи, за допомогою яких реалізуються управлінські принципи і функції. Принципи як основні вихідні положення мають велике значення для ефективного функціонування всієї системи норм цієї галузі права. За допомогою принципів не тільки формується сучасний державний підхід до правового регулювання сфери соціального управління, але й визначається суть майбутніх правових норм. Особливого значення принципи системи соціального управління набувають при реалізації норм права насамперед тоді, коли відсутня конкретна правова норма і є потреба застосувати аналогію закону і навіть аналогію права. Тобто правильно сформульовані принципи дають змогу усувати прогалини в законодавстві при застосуванні правових норм.

Ключовими напрямками удосконалення системи управління соціальної сфери повинні стати: створення потужного механізму управління процесами розвитку сфери соціальних послуг; оптимальне розмежування повноважень щодо здійснення видатків між органами влади всіх рівнів; залучення громадських організацій до надання соціальних послуг із метою підвищення їх якості, оптимізація системи соціальних послуг на рівні територіальної громади; впровадження інноваційних соціальних технологій; використання альтернативних джерел надання та фінансування соціальних послуг тощо. Лише комплексне впровадження окреслених заходів дозволить досягти підвищення ефективності фінансування соціальної сфери та поліпшення якості життя населення як основної мети реалізації соціально-економічної політики держави.

РОЗДІЛ 3.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

3.1 Моделі соціальної політики зарубіжних країн та України

Перед кожною державою постає питання доцільності дотримання обраної моделі соціальної політики. Не виключенням є і Україна. Дослідники сходяться на тому, що наявна на сьогодні вітчизняна модель соціальної політики «в чистому вигляді не належить до жодної з моделей світової практики» [97, с. 29]. При цьому вітчизняна модель соціальної політики має ряд особливостей, зумовлених як історичними передумовами її становлення, так і політичними вподобаннями правлячих кіл.

Сучасний стан вітчизняного соціального розвитку є яскравим свідченням необхідності кардинальних змін у соціальній політиці.

Отже, постає питання: яку ефективну модель соціальної політики потрібно обрати саме для наявного етапу соціально-економічного розвитку України?

Питання про моделі соціальної політики досить складне і дискусійне. [99, с. 221].

"Бісмарківська" модель (названа в честь німецького канцлера О.Бісмарка) - виходить з того, що соціальний захист людини має бути незалежним від держави, її фінансового та бюджетного забезпечення .

Соціал-демократична модель (скандинавська або нордична) характерна для скандинавських держав: Швеція, Данія, Фінляндія. Головним принципом соціального забезпечення тут є універсалізм. Фінансовими засадами цієї моделі є стабільний і високий рівень продуктивності, об'єднання роботодавців і профспілки працівників, а також договірні відносини між ними, які контролюються державою. Це можливо при наявності сильного,

але децентралізованого управління. Історично склалося, що комуни в Скандинавії (Норвегії та Швеції) з XVIII ст. відповідали за стан бідних, старих, дітей (особливо осиротілих) [101]. Фінансування цієї моделі тримається на стабільному і високому рівні продуктивності праці, сильних профспілках. Відповідно, державний сектор фінансує соціальну політику через систему оподаткування та несе відповідальність не тільки за розширення і фінансування соціального забезпечення, а й за функціонування різних соціальних служб. Це можливо за наявності сильного, але децентралізованого управління [99, с. 222].

В основі *ліберальної (американо-британської) моделі* соціальної держави лежить індивідуальний принцип, де роль державних структур у безпосередній реалізації соціальної політики мінімізована. Її основними суб'єктами є особистість і різні недержавні організації - соціально-страхові фонди й асоціації. Фінансову основу соціальних програм складають передусім приватні заощадження і приватне страхування. За ліберальної моделі соціальної політики держава максимально стимулює створення та розвиток у суспільстві різних форм недержавного соціального страхування й соціальної підтримки, а також різних засобів і способів одержання й підвищення громадянами своїх доходів [102, с. 53]. Класичними країнами, в яких запроваджено ліберальну модель соціальної політики, вважаються Великобританія і США. Модель США відносять до умовно-залишкової, за якої держава навмисно обмежує свої функції тільки тими (причому далеко не всіма), які не хочуть або не можуть забезпечити приватний капітал і ринок. Це модель, за якої держава в принципі обмежує свою роль матеріальною підтримкою тільки найбільш малозабезпечених верств населення [103, с. 62]. Потрібно зазначити, що ліберальна модель (як і всі інші) сильно модифікувалася з того моменту, коли вона стала формуватися.

Таким чином, ліберальний підхід у соціальній політиці передбачає: поперше, соціальне забезпечення залишкового типу, де громадяни повинні існувати в суспільстві і без соціального забезпечення. По-друге,

держава несе обмежену, проте, загальну відповідальність за соціальне забезпечення всіх громадян. Через залишковий характер фінансування реалізація моделі залежить від наявності великого обсягу добровільної та неформальної допомоги [99, с. 222].

Консервативна модель (часто її називають «континентальною», європейською або «інституційною») в якості центрального принципу висуває упор на ринок в поєднанні з розвитком страхування під державним наглядом. Заслуга в формуванні страхового законодавства належить ще канцлеру Бісмарку. Консервативна модель побудована на взаємних зобов'язаннях найманих працівників і роботодавців, на принципі трудової участі (краще забезпечений той, хто більше працює і більше заробляє) і на перевазі реабілітації, в порівнянні з виходом на пенсію, щоб не допускати дострокового відходу в зв'язку з втратою працездатності [101].

Країною, де максимально повно реалізовані принципи консервативної моделі, є Німеччина. Консервативна модель характеризується високим рівнем правової захищеності, жорсткими нормами трудового права, орієнтованими на збереження робочих місць, поширеністю тарифного регулювання з незначною диференціацією заробітної плати. Означена модель дістала високу оцінку спеціалістів МОП, хоча має певні недоліки: зростання безробіття, ускладнення доступу на ринок праці молоді та інших мало захищених громадян, послаблення стимулюючої ролі заробітної плати, зниження темпів соціально-економічного зростання [104, с. 410].

Принципи *католицької (латинської) моделі* соціальної політики викладені в низці "папських листів", виданих Ватиканом протягом ХХ ст. Головний принцип - ідея допоміжної концепції, що передбачає, якщо громадянин не може допомогти собі сам, то повинен звернутися до сім'ї, родичів, друзів. Якщо вони не зможуть допомогти, то наступною ланкою допомоги стає місцева громада (включаючи церкву й громадські організації, а також сусідів і т. ін.). Якщо і це не допоможе, то людині слід скористатися послугами страхування, остання інстанція - державний сектор. У католицькій

моделі сім'я та інші інститути громадянського суспільства в місцевій громаді грають основну роль. Модель передбачає наявність структури клієнтизму і патронажу, злегка розмитою розвитком ринкових структур, а також політичних і соціальних прав особистості [105, с. 21-25].

Південно-європейська модель (Іспанія, Італія, Греція та Португалія) відрізняється відносно низьким рівнем соціального захисту. Ця модель розвивається дотепер. Як правило, рівень соціальної захищеності, характерний для даної моделі, відносно низький, а завдання соціального захисту розглядається часто як турбота родичів і сім'ї. Тому сім'я та інші інститути громадянського суспільства відіграють тут не останню роль, а соціальна політика носить переважно пасивний [106 с. 101]. Головна риса цієї моделі полягає в тому, що юридичні права на соціальний захист мінімальні або взагалі відсутні. Значна частина соціальної допомоги спирається на добродійність, а більшість соціальних проблем і потреб намагаються розв'язати і задовольнити неурядові громадські організації. Тому соціальна політика має переважно пасивний характер і орієнтована на компенсацію витрат у доходах окремої категорії громадян. [107, с. 80].

Всупереч, наведеній вище думці, інша половина науковців вважає, що скільки країн, стільки й моделей соціальної політики. Проте окремо виділяють такі моделі соціальної політики: американська, шведська, німецька, японська, англосаксонська, загальноєвропейська [99, с. 223].

Попри те, що між членами ЄС існують розбіжності як у баченні сутності, мети та напрямків соціальної політики, так і її змісту, переважна більшість з них (окрім Великобританії та Ірландії) декларують прагнення змінити національні соціальні моделі відповідно до моделі, яка отримала назву Європейська соціальна модель. Таким чином, декларуючи Єдину соціальну модель, європейські уряди мали на меті досягти суттєвого покращення добробуту і підвищення рівня економічного розвитку Союзу загалом і кожної держави-члена зокрема, сприяння зайнятості, поліпшення умов життя і праці, підтримка високого рівня соціальної захищеності,

високого рівня освіти та соціальний діалог. Проте поняття «європейська соціальна модель» використовувати не зовсім коректно, оскільки в системі економічного управління Євросоюзу деякі питання політики вирішуються на національному рівні, інші на рівні ЄС. Вирішення більшості проблем у сфері зайнятості, працевлаштування та реформування соціальної політики здійснюється на рівні держав-членів ЄС, а не на рівні Євросоюзу. Тому насправді існують різні європейські соціальні моделі, з різними особливостями й різною ефективністю [108, с. 81].

У документах Єврокомісії визначено такі моделі соціальної політики: континентальну (бісмарківську), англосаксонську (модель Беверіджа), скандинавську (північна) і південно-європейську (середземноморську), континентальну [109]. Більшість дослідників у сфері соціальної політики сходяться в тому, що скандинавська модель є найбільш привабливою й характеризується такими загальними цілями соціальної політики, як зміцнення солідарності й збільшення рівності, які досягаються широкою та універсальною політикою високої якості.

Отже, досвід розвинутих західних країн свідчить про те, що характер соціальних витрат є переважною складовою соціальної політики. Вибір конкретної моделі здійснення соціальної політики завжди залежить від історичних, соціокультурних та економічних умов, а також визначається конкретним типом суспільно-політичного устрою держави, її ідеологічними, духовними принципами, особливостями пережитого історичного етапу. Але в будь-якому випадку соціальна держава в сучасних умовах передбачає наявність, з одного боку, сильної держави, здатної нести відповідальність за розвиток людських ресурсів, а, з іншого - наявність розвинених інститутів громадянського суспільства, здатних поставити державу під свій контроль [101].

Досліджуючи проблематику ефективності вітчизняної моделі соціальної політики, вітчизняні науковці розділились у своїх поглядах. Так, А. Міхненко, Н. Щур, найбільш оптимальним варіантом для України

вважають «впровадження позитивного досвіду скандинавських країн, передусім Швеції, що дасть змогу адаптувати українське суспільство до сучасної моделі управління та нарешті допоможе побудувати збалансовану, послідовну й логічну модель соціальної політики, яка б відповідала викликам та загрозам XXI ст.» [99, с. 226]. Як відомо, скандинавська модель є близькою до менталітету нашого народу за принципами соціальної справедливості, солідарності, інституційного суспільства, проте фінансові можливості нашої країни не дозволяють наслідувати цю модель.

По суті соціально-демократична модель соціальної політики на сьогодні втілюється в Україні, хоча поки що тільки декларативно. Зокрема, в Україні в кращих традиціях шведської моделі соціальної політики спостерігається активне втручання держави у перебіг економічних процесів, високий рівень податкового навантаження та державних видатків і, при цьому, лише декларується зменшення нерівності в доходах населення шляхом перерозподілу національного доходу, сприяння інноваційній діяльності, розвитку науки, освіти, охорони здоров'я, забезпечення високого рівня зайнятості, подолання бідності тощо. Звісно, частково всі ці декларативні положення виконуються, однак у таких обсягах, які зовсім не дозволяють говорити про будь-який розвиток. Тобто, хоча в Україні використовується модель соціальної політики, подібна до шведської, однак механізми її реалізації абсолютно недосконалі, що не дає можливості говорити про ефективність застосування вказаної моделі у вітчизняних реаліях [111, с. 18].

Н. Мякушко обґрунтовує необхідність розбудови в Україні ліберальної моделі соціальної політики, де за основу пропонується брати досвід окремих європейських країн [112].

Проте слід зауважити, що ефективність застосування такої моделі соціальної політики висока в умовах стійкого розвитку економіки або ж, як мінімум, стабільного функціонування. У вітчизняних же умовах, коли наявність кризових явищ у фінансово-економічній сфері супроводжується ще

й зовнішньо-політичним конфліктом, веденням воєнних дій, окупацією частини територій, повне трансформування наявної соціальної політики на ліберальних засадах лише поглибить протиріччя в соціумі, призведе до наростання соціальної напруги і, як наслідок, ще більших кризових явищ. Отже, ліберальна модель у нинішніх умовах не підходить для нашої держави.

Окремі науковці взагалі пропонують відійти від класичних моделей соціальної політики, розробивши власну вітчизняну модель. Наприклад, Н. Балтачєєва говорить про необхідність формування моделі адресної соціальної політики, основними постулатами якої повинні стати наступні:

- диференційований підхід до соціального забезпечення населення;
- існування приватного ринку соціальних послуг нарівні з державним;
- перехід від соціальної підтримки до соціального страхування [97].

Але в цьому випадку має місце не нова модель соціальної політики, а скоріше концептуальні засади і принципи.

Континентальна модель, також є близькою до вітчизняної і багато в чому їй подібна (наприклад, за принципами професійної солідарності та актуарної справедливості). Але застосовувати в умовах вітчизняної економіки лише таку модель у “чистому” вигляді недоцільно, оскільки остання передбачає, що система соціального страхування буде фінансуватись тільки за рахунок платників соціальних внесків та державного бюджету, при цьому залучення соціальних послуг приватних і громадських організацій є на досить слабкому рівні, що в умовах вітчизняної економіки буде загострювати проблеми дефіциту бюджету, фондів соціального страхування та тиску на платників податків [113, с. 169].

Таким чином, соціальна політика, яка практикується в нашій державі, характеризується рядом специфічних особливостей, багато з яких абсолютно не відповідають вимогам сьогодення та запитам і потребам суспільства. Саме тому першочерговим завданням є розбудова новітньої моделі соціальної політики, яка б, базуючись на оновлених концептуальних

засадах, стимулювала активний суспільний розвиток. Зокрема, необхідно базувати вітчизняну соціальну політику на застосуванні концепції всебічного розвитку особистості, яка передбачає забезпечення всіх необхідних умов і створення максимального переліку можливостей задля всебічного розвитку індивідів.

Отже, з метою поліпшення вітчизняного механізму соціального захисту доцільно було б застосувати континентально-англосаксонську модель соціальної політики. Також від ліберальної моделі можна перейняти підхід щодо значного обмеження чисельності пільгових категорій населення та різних видів соціальних допомог і виплат, а від соціально-демократичної — залишити в силі наявність рівних можливостей у індивідів щодо отримання освіти, кваліфікації, роботи тощо.

Як показує приклад зарубіжних країн, ефективна модель соціальної політики здатна забезпечити розвиток соціальної та економічної складової в процесі макроекономічного регулювання. Крім того, така модель сприяє гармонійному функціонуванню системи соціального захисту та визначальної її фінансової складової - соціального страхування з метою забезпечення загального добробуту в країні.

3.2. Особливості функціонування національних систем системи соціального захисту в зарубіжних країнах

У розвинених європейських країнах існують певні відмінності у підходах до реалізації соціальної політики та здійснення соціального захисту населення. Доцільно зазначити, що здебільшого вони зводяться до форм і міри участі держави у діяльності соціальних інституцій та способів їх фінансування.

До міжнародних організацій, що займаються розробкою інтеграційної політики у соціальній сфері, належать: Рада Європи, Європейський Союз, Організація економічного співробітництва і розвитку, Організація з безпеки і

співробітництва в Європі, Організація Об'єднаних Націй та її агенції, зокрема ЮНЕСКО і ЮНІСЕФ, Всесвітній банк тощо. Неурядові організації, що залучені до обґрунтування позицій світового співтовариства та засад політики у соціальній сфері, це, зокрема, Міжнародна амністія (Amnesty International), Католицька служба допомоги (Catholic Relief Services), Міжнародний комітет спасіння (International Resque Committee), Лікарі без кордонів (Medicins Sans Frontieres), Червоний Хрест тощо.

У 1966 році був прийнятий Міжнародний пакт ООН про економічні, соціальні та культурні права, що містить декілька статей, присвячених правам в області соціального забезпечення [116, с. 21].

Важливу роль відграє Міжнародна організація праці (МОП), що спрямовує зусилля на практичне втілення загальних принципів соціальної справедливості в законодавство окремих країн. У 1952 р. Міжнародна організація праці прийняла конвенцію № 102, що містить концепцію соціального захисту та проголошує право всіх громадян на соціальну допомогу, незалежно від трудового стажу й розміру виплачених страхових внесків [117, с.78]. Важливе значення має Європейська соціальна хартія, прийнята в 1989 році країнами-членами ЄС та доповнена в новій редакції Хартії від 3 травня 1995 р. [106, с.100].

В червні 2000 р., на Лісабонському саміті ЄС була затверджена Лісабонська стратегія, що становить нову стратегічну мету Європейського Союзу, спрямовану на підвищення його глобальної конкурентоспроможності через економічне оновлення та поліпшення в соціальній сфері й охороні довкілля [117, с. 78].

Перших суттєвих результатів у створенні «країни добробуту» досягли держави Західної Європи. Їхньою метою було підвищення рівня життя населення та зменшення негативних впливів ринкового середовища. «Держави добробуту», що історично склалися в Європі є неоднорідними. У країнах-членах Європейського союзу домінують чотири моделі соціального

захисту: континентальна; англосаксонська; скандинавська; південно-європейська [118, с. 177]

Розглянемо особливості здійснення політики соціального захисту деяких європейських країн. Так, у німецькій системі соціального захисту центральне місце займає соціальне страхування. Згідно з принципом самоуправління, установи соціального страхування наділені правовою, фінансовою й організаційною незалежністю від інститутів державного управління. Проте держава створює правову основу та здійснює правовий нагляд і перевірки діяльності органів соціального захисту. Установи, що здійснюють страхування, діють розрізнено: незалежно одне від одного діють організації з пенсійного забезпечення, медичні страхові організації тощо. Поряд із соціальним страхуванням, передбачені механізми соціальної допомоги, яка надається в разі, якщо всі види страхових соціальних виплат вичерпано. Фінансування системи соціального захисту в Німеччині здійснюється з внесків застрахованих осіб найманої праці та роботодавців, з державного бюджету, а також унаслідок комбінації обох видів фінансування. Гарантом виконання соціальних зобов'язань є держава, перерозподіляючи частину коштів на покриття видатків у вигляді державних дотацій [53, с. 154].

Французька система соціального захисту є однією з найкращих систем в Європі та світі. Її прийнято називати дирижистською або етатистською (від французького «Etat» – держава) [119, с. 61]. Вона задовольняє такі основні потреби, як захист від безробіття, охорону здоров'я, забезпечення у старості та захист сім'ї. Особливістю французької системи соціального захисту є її проміжне становище між двома концептуальними моделями соціальної політики - «беверіджиською» та «бісмаркською». З часу виникнення французька система соціального захисту визначила свою мету виходячи з «беверіджиської» концепції, а засоби її досягнення мали «бісмаркський» характер [120, с. 65]. У Франції система соціального захисту її громадян включає виплату пенсій, допомоги по безробіттю, сімейні та житлові

допомоги, а також витрати на подолання соціальної ізоляції, такі як допомога у працевлаштуванні. Вона сформувалася у перші три післявоєнних десятиліття при безпосередній участі держави. Успішний розвиток економіки до середини 70-х років створював матеріальну базу для функціонування системи соціального захисту і сприяв збереженню стабільності в суспільстві [121].

Слід особливо відзначити, що у Франції реформування структур захисту населення супроводжувалось посиленням впливу державної влади в управлінні всією системою соціального захисту, що різко виділяло її серед провідних країн Європи, оскільки в той період у європейській спільноті міцніла думка щодо скорочення надмірної ролі держави, і все більше французьких економістів і суспільних діячів підтримували її. Однак ідея обмеження ролі держави, її відходу від «все проникаючого» впливу, на думку декотрих з них, не означає повної відмови від контролюючих функцій держави, що базуються на законі [122, с. 415].

Специфіка системи соціального захисту у Великобританії пов'язана із відсутністю спеціальних, організаційно оформлених інститутів, що займаються страхуванням конкретних видів соціальних ризиків (страхування по старості, по хворобі, від безробіття, від нещасних випадків на виробництві тощо), оскільки всі програми соціального захисту об'єднані в межах єдиної системи соціального захисту. Значною є роль державних установ у забезпеченні соціальними послугами та виплатами, а також їх тісний зв'язок із приватними страховими програмами. Британська система не передбачає існування цільових страхових внесків, призначених для утримання конкретних страхових програм (пенсійного, медичного страхування, пенсій за інвалідністю тощо) [53, с. 154].

Модель соціального захисту у Великій Британії охоплює практично все населення країни. У її рамках виділяються дві найбільші підсистеми: національне соціальне страхування (NationalInsurance) та національна охорона здоров'я (NationalHealthService). В системі соціального забезпечення

Великої Британії соціальне страхування поєднується з досить низькими соціальними виплатами і соціальною допомогою, що грає домінуючу роль. Характерною особливістю британської державної системи соціального захисту є те, що вона не передбачає існування цільових страхових внесків, призначених для утримання конкретних страхових програм (пенсійного, медичного страхування, пенсій по інвалідності (та ін.)). Усі витрати на фінансування цих програм покриваються за рахунок єдиного соціального внеску, надходження від якого спрямовуються на потреби певної галузі соціального захисту. Національна охорона здоров'я безкоштовно надає медичні послуги майже всім жителям країни, включаючи іноземців, які протягом тривалого строку проживають на території Англії. Система пенсійного забезпечення у Великій Британії діє на трьох рівнях: державне обов'язкове пенсійне забезпечення, обов'язкове страхування, добровільне пенсійне страхування в рамках приватних пенсійних фондів. Характерним є широке застосування системи перевірки доходів, яка є обов'язковою для отримання допомоги. Дану модель соціальної роботи у Великій Британії часто називають «беверіджскою». Звичайно, модель соціальної роботи (соціального захисту) сучасної Великої Британії постійно удосконалюється в руслі вирішення соціальних проблем, пристосовуючись до мінливих соціальних реалій сучасного світу [123].

На сьогоднішній день система соціального захисту Італії характеризується переліком невирішених питань. Зокрема, яка зазначає Національний інститут статистики Італії – у 2016 році рівень безробіття сягнув історичного показника в 13,4%. Основну частину безробітних складають молоді італійці у віці від 15 до 24 років [124]. Така ситуація відображається на ролі, яку відіграє соціальний захист: пенсія по інвалідності в південних регіонах, окрім свого основного призначення, виконує роль допомоги по безробіттю й соціальної допомоги. Пенсійну проблему ускладнює несприятливий демографічний розвиток: коефіцієнт народжуваності в Італії – 1,3 дитини на жінку, що є одним з найнижчих

показників в Європі. Крім того, внаслідок збільшення тривалості життя зростає частка людей похилого віку [125].

Італійська соціальна система характеризується низьким рівнем захисту від ризиків людей, позбавлених з різних причин доходів. Ще однією особливістю є асиметрична структура соціальних витрат, зокрема пенсійне забезпечення становить 15,4 % у ВВП, що є найбільшою частиною соціальних видатків, а підтримка сім'ї, материнства, освіта й політика – лише 0,8% [126]. Серйозною проблемою, що обмежує діяльність влади в соціальній сфері є державна заборгованість Італії. На 2016 рік рівень державного боргу досягнув 132,8% ВВП. [127]. Також Італія має серйозні проблеми з бюджетом. Влада країни пов'язує ці труднощі з необхідністю ліквідації руйнівних наслідків землетрусів, а також з витратами на біженців, яких за останні три роки прибуло близько 450 тисяч [128]. Крім того, характерним для Італії є найбільший в Західній Європі сектор тіньової економіки. Незареєстрована господарська діяльність становить 30%.

Цінним для України є досвід Польщі, зокрема щодо реалізації принципу «взаємного доповнення», який полягає не в застосуванні вільно ринкової соціальної політики, а в її децентралізації. Там вважають, що співробітництво різних структур заради загальної вигоди є умовою соціального розвитку. Оптимальний варіант залежить від розумного розподілу завдань між державою, громадою та корпоративними структурами. [129, с. 148].

На відміну від української системи пільг, що призначаються окремим категоріям громадян, які ними не завжди користуються, в Польщі діє система адресної грошової допомоги. Визначення кола осіб, які претендують на грошові допомоги, призначення і виплата цих допомог є монополією державних органів. Вважається, що розробка довготермінових програм у визначених напрямках, підготовка відповідного законодавства краще здійснюється органами державного управління, хоча до цього залучається і враховується думка неурядових інституцій. З іншого боку, існує підхід, що

бюрократичні інститути державного сектора не будуть настільки успішні в ситуаціях, які вимагають швидкої адаптації до різних умов, а також наданні соціальних послуг різним групам населення і, особливо, в наданні тимчасових послуг чи здійсненні недовготривалих проєктів. Неурядові організації, на їх думку, найкраще виконують завдання, що дають мінімальний прибуток і вимагають усестороннього підходу до вирішення проблеми обмеженого кола клієнтів.

Основним принципом шведської соціальної моделі є її універсальність – вона охоплює всі шари населення. Усі громадяни поза залежністю від їхнього соціального статусу беруть участь у її фінансуванні, вносячи сорозмірний своїм доходам внесок – принцип солідарності. Держава ж бере на себе функції перерозподілу соціальних благ від забезпечених до найбільш уразливих категорій населення. Рівень оподаткування в Швеції становить близько 67% і є одним із найвищих в світі, але у Швеції це повною мірою компенсується високим ступенем соціальної захищеності населення, відсутністю значних контрастів між багатством і бідністю і, відповідно, високою політичною і соціальною стабільністю [132, с. 194].

Головний напрямок активної політики зайнятості у Швеції – це допомога в отриманні професійної підготовки та підвищення кваліфікації, яка здійснюється або за допомогою підготовки і прийняття спеціальних програм на рівні законодавчих органів, або шляхом спільної участі держави і підприємств в організації профпідготовки та перепідготовки кадрів [133].

Таким чином, європейська практика реалізації державної соціальної політики розкриває особливості функціонування національних механізмів соціального захисту на основі економічних, політичних, демографічних та інших чинників, що їх обумовлюють.

На сучасному етапі для європейських країн, і України зокрема, важливим завданням є адаптація державних соціальних систем до потреб новітнього етапу розвитку суспільства. Йдеться не лише про необхідність захисту населення від традиційних соціальних ризиків, таких як бідність,

хвороби, інвалідність, а й від нових ризиків, що пов'язані із неоднозначністю реальної ситуації на ринку праці, кризовими демографічними процесами, соціальною дезінтеграцією тощо.

В умовах інтеграції України в ЄС стає зрозуміло, що для наближення до європейських структур та стандартів необхідно перш за все відмовитися від старої системи контролю держави над економікою та створити нову соціальну модель. Україна за економічними показниками значно відстає від країн-членів ЄС. Важливою проблемою розвитку соціальної сфери України є нестача фінансування, що призводить до скорочення закладів соціальної інфраструктури, критичного стану їх основного капіталу, низького рівня оплати праці у державних закладах соціальної сфери, і як результат – низького рівня послуг, що вони надають.

Законодавче регулювання щодо соціального захисту потребує певної систематизації, а також необхідно, щоб Україна ратифікувала лише ті міжнародні правові акти, статті яких вона здатна реалізувати на практиці. Покращити рівень соціальної сфери можна за допомогою закордонного досвіду, адаптованого до вітчизняних ментальних особливостей. На законодавчому рівні населення України досить захищене, але деякі нормативно-правові акти потребують доопрацювання, конкретизації, кодифікації – для полегшення трактування окремих законів. Вдосконалення соціальної сфери необхідно починати з інформаційної просвіти, щоб громадяни України знали свої права та зобов'язання країни перед ними.

3.3. Імплементация міжнародних стандартів щодо управління системою соціального захисту в національне

Міжнародно-правові акти, які є джерелами права соціального захисту України, можна поділити на: *всесвітні (універсальні)* та *регіональні*, зокрема

європейські та країн СНД. Важливими є стандарти, встановлені міжнародними установами, що мають всесвітнє значення, — ООН і МОП.

Першим в історії міжнародних відносин актом є Загальна Декларація прав людини, у якому було наведене широке коло прав і свобод людини у різних сферах суспільного життя, яких мають дотримуватись і поважати всі, без винятку, держави [134]. У Декларації подано положення, що виражають основні ідеї права соціального забезпечення, його принципи. Перш за все, соціальні права визнаються за всіма людьми незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища (ст. 2). У ст. 22 зазначено, що кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності й для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній та культурній галузях, за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури й ресурсів кожної держави. Соціальний захист має абсолютний характер і не може бути обмежений національним законодавством, тобто нормативними актами не можна позбавляти соціального захисту окремих категорій громадян [135, с. 60-61].

II світова війна та післявоєнний період сприяли розвитку системи соціальної підтримки на національному, регіональному та міжнародному рівнях із визнанням права на соціальний захист як невід'ємного права людини. Європейська соціальна хартія, яка підписана 18 жовтня 1961 р., а 3 травня 1996 р. прийнято переглянута редакцію цієї Хартії, яка набрала чинності 1 липня 1999 р., розкриває зміст таких прав людей у сфері соціального забезпечення, як: право на соціальне забезпечення (ст. 12); право на соціальну та медичну допомогу (ст. 13); право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист (ст. 16); право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу (ст. 19); право жінок, що працюють, на охорону материнства (ст. 8); право на охорону здоров'я (ст. 11); право на користування соціальними службами (ст. 14) та ін. У Хартії дається перелік

не лише соціальних, а й економічних прав. Критерієм їх розмежування служать сфера праці (економічні права) і життєдіяльність людини поза сферою зайнятості (соціальні права). Взяті на себе зобов'язання держави виконують за допомогою законів або правил, угод між роботодавцями та організаціями працівників, а також за допомогою поєднання цих двох методів та інших відповідних засобів. Хартія передбачає механізм контролю за дотриманням державами взятих на себе зобов'язань [136].

Наступним кроком в сфері законодавчого забезпечення соціального захисту на міжнародному рівні стало прийняття Європейського кодексу соціального забезпечення, який був підготовлений у співробітництві з МОП та підписаний державами-членами Ради Європи 16 квітня 1964 р. Кодекс і протокол до нього гарантують мінімальний рівень соціального захисту, включно з медичним обслуговуванням, виплату допомог у разі хвороби і тимчасової непрацездатності у зв'язку з виробничими травмами, допомог у зв'язку з народженням дитини, у разі безробіття, інвалідності, в разі смерті годувальника, а також сімейні допомоги і пенсії. Переглянутий і доповнений варіант Кодексу 1990 р. враховує зміни в законодавстві, що стосується соціального забезпечення в країнах, які входять до Ради Європи і закріплює розширені норми соціального захисту. Цей Кодекс є орієнтиром європейської моделі соціального захисту населення, заснованій на ідеї соціальної справедливості. Країни, що підписують цей документ, зобов'язуються «підтримувати систему соціального забезпечення на задовільному рівні, принаймні на такому, який дорівнює рівню, необхідному для ратифікації Європейського кодексу соціального забезпечення [62]. Підписавши 10 листопада 2016 р. Європейський кодекс соціального забезпечення, Україна, як член Ради Європи, підтвердила рішучість дотримуватися своїх зобов'язань, взятих при вступі до цієї Організації, а саме: принципів демократії, верховенства права та захисту прав людини [137]. Підписання Кодексу підтверджує, що Уряд України спрямовує свої зусилля на повну адаптацію національного законодавства у соціальній сфері до європейських

стандартів, визначених багатосторонніми міжнародними інструментами Ради Європи, якими є Європейська соціальна хартія (переглянута) та Європейський кодекс соціального забезпечення.

Не менш важливим законодавчим актом в сфері соціального захисту є Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. і ратифікований УРСР 19 жовтня 1973 р. Значну увагу в Пакті приділено правам людини у сфері соціального захисту населення, де не лише підтверджені зазначені права, що були проголошені в Загальній декларації прав людини, а й значно розширені, що зобов'язує держави гарантувати їх належними ресурсами [8]. Відповідно до ст. 9 Пакту, держави визнали право кожної людини на соціальне забезпечення, включно з соціальним страхуванням. У ст. 11 Пакту підтверджується, що держави визнають не лише право кожного на достатній життєвий рівень, а й на неухильне поліпшення умов життя як його, так і його сім'ї, зобов'язуючись при цьому вживати заходи щодо забезпечення реалізації цього права.

Серед інших міжнародних законодавчих актів у сфері соціального захисту можна виділити і Декларацію прав дитини (1959 р.), і Конвенцію про права дитини (1989 р.), і Конвенції МОП: №102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» (1952 р.) та ін.

Отже, із змісту міжнародних актів можна зробити висновок, що всі вони присвячені одній справі — соціальному захисту людини в різних ланках соціальної сфери. Крім цього, звертає на себе увагу тенденція, що існує на міжнародному рівні, щодо узгодження соціальної політики, яка є державно-правовим проявом соціального захисту, керування єдиними принципами в цій справі, намагання комплексно врегульовувати всі питання соціальної сфери та інтеграції прав, які стосуються соціального захисту, в одному міжнародно-правовому документі. Прикладом такого акта є Європейська соціальна хартія (переглянута) [139, с. 12].

Аналізуючи міжнародні акти у сфері соціального захисту, слід зазначити, що правовими нормами розширюється коло соціальних та економічних прав особи, яку ставлять під захист. Посилюються гарантії рівноправності чоловіків і жінок, прав інвалідів, здійснюється захист соціально-економічних прав дітей, встановлюються гарантії проти соціально-економічної дискримінації, боротьби з бідністю та ін., а також розширюються міжнародно-правові гарантії захисту соціальних та економічних прав [140, с. 123-124].

Варто зазначити, що імплементація Україною міжнародних соціальних стандартів є важливою складовою участі нашої держави у провідних міжнародно-правових інституціях (ООН, МОП та ін.), а також належного виконання своїх міжнародно-правових зобов'язань у сфері соціального захисту.

Як доречно підкреслює Ю. В. Чижмарь, імплементація як правове явище передбачає процес запровадження у національне законодавство положень, що забезпечують дотримання й виконання міжнародно-правових зобов'язань [141, с. 347]. З таким підходом можна погодитися, оскільки він акцентує увагу на належному дотриманні та виконанні нашою державою міжнародно-правових зобов'язань, які виливаються із соціальної стратегії співробітництва з різними міжнародно-правовими інституціями.

Слід зауважити, що наразі Україною неозначено цілісної та єдиної концепції імплементації міжнародних соціальних стандартів при формуванні законодавства з питань соціального захисту. Очевидно, достатньо загальні та формально-правові приписи з цього приводу містить Закон України «Про міжнародні договори України» [142]. Однак, він, за своєю суттю є рамковим та досить обмеженим, з позиції вироблення дієвих імплементаційних стратегій.

Специфічні особливості розвитку України не дозволяють автоматично перенести загальновизнані міжнародні акти з соціального захисту населення в законодавство України, адже вони розраховані на розвинені та стабільні

ринкові відносини. Таким чином, трансформація соціального захисту населення України з урахуванням набутого світового досвіду потребує комплексного підходу при зміні принципів її побудови виходячи з ринкових реалій розвитку держави [143, с. 194].

Як слушно зазначає М.М. Шумило, головною проблемою впровадження міжнародних стандартів у сфері соціального захисту є те, що навіть за умови їх ратифікації чи імплементації немає гарантій їх дотримання, тобто відсутній досконалий механізм моніторингу та відповідальності держав за недотримання положень міжнародних актів [144, с. 247].

Необхідно погодитися з цією думкою, оскільки відсутність механізму нагляду та контролю за додержанням міжнародних актів призводить до зловживання правом із сторони суб'єктів цих відносин, а питання впровадження європейських стандартів у національне законодавство є досить гострим.

Зазначена проблема породила інші проблеми, серед яких необхідно виділити те, що наша держава недотримується або скептично ставиться до виконання вимог міжнародних договорів і угод, якщо розглянути той аспект, що за положеннями Європейської соціальної хартії (переглянутої), Україна взяла на себе зобов'язання перед ЄС створити правову основу для проведення реформ у соціальній сфері та внести відповідні зміни до національного законодавства.

Також варто звернути увагу на ту обставину, що при ратифікації Україною Європейської соціальної хартії, були визначені, які саме пункти Хартії вона обрала для ратифікації, тому відповідно до цього наша держава має звітувати щодо виконаних зобов'язань за кожним таким пунктом до Європейського комітету із соціальних прав.

Але на сучасному етапі розвитку України, зауваження які були зроблені Європейським комітетом із соціальних прав, а саме: положення п.7 ст.2 «Робота в нічний час»; п.5 ст.4 «Обмеження на відрахування із

заробітної плати» та інші досі не усунуті, що, зокрема, призупиняє процес адаптації законодавства України до законодавства ЄС та реформування до європейських стандартів.

Таким чином, імплементація міжнародних (європейських) соціальних стандартів у процесі законодавчого забезпечення соціального захисту - це складний процес, що передбачає запровадження на законодавчому рівні положень (приписів), які забезпечують належне дотримання (виконання) Україною міжнародно-правових зобов'язань з питань соціального захисту та спрямований на здійснення новітньої, сучасної кодифікації законодавства у цій сфері.

Наявність проблем адаптації національного законодавства у сфері соціального захисту, до законодавства ЄС зумовлено низкою причин, усунення яких, безумовно, сприятиме вдосконаленню механізму взаємодії нашої держави з Європейським Союзом.

На сьогодні сфера соціального захисту є ключовою ланкою в механізмі взаємодії нашої держави з Європейським Союзом та визначається як одним з пріоритетних напрямків і глобальних цілей в Україні покладена в основу Програми дій сталого розвитку до 2030 р.

Отже, для подолання наявних проблем адаптації національного законодавства у сфері соціального захисту до законодавства ЄС необхідно:

- створити і впровадити відповідний механізм нагляду і контролю за дотриманням ратифікованих чи імplementованих норм у національне законодавство, що не дасть можливості зловживати цими нормами;*
- ратифікувати основоположні конвенції Міжнародної Організації праці, що сприятиме створенню оптимальних правових моделей щодо покращення умов праці та встановлення мінімальних соціальних стандартів;*
- здійснити відповідні нормативні зміни, які будуть відповідати нормам міжнародних договорів, угод, а також конвенціям у соціальній сфері і при цьому не створюватимуть зупинок процесу адаптації національного*

законодавства.

Висновки до розділу 3

І Соціальна політика, яка практикується в нашій державі, характеризується рядом специфічних особливостей, багато з яких абсолютно не відповідають вимогам сьогодення та запитам і потребам суспільства. Саме тому першочерговим завданням є розбудова новітньої моделі соціальної політики, яка б, базуючись на оновлених концептуальних засадах, стимулювала активний суспільний розвиток. Зокрема, необхідно базувати вітчизняну соціальну політику на застосуванні концепції всебічного розвитку особистості, яка передбачає забезпечення всіх необхідних умов і створення максимального переліку можливостей задля всебічного розвитку індивідів.

Отже, з метою поліпшення вітчизняного механізму соціального захисту доцільно було б застосувати континентально-англосаксонську модель соціальної політики. Тоді, з одного боку, вітчизняний принцип соціального партнерства буде вдосконалено, а з іншого - розвиватиметься рівень соціальної відповідальності бізнесу, що сприятиме підвищенню рівня корпоративної культури населення та додатковим інвестиціям у соціальну сферу. Також від ліберальної моделі можна перейняти підхід щодо значного обмеження чисельності пільгових категорій населення та різних видів соціальних допомог і виплат, а від соціально-демократичної — залишити в силі наявність рівних можливостей у індивідів щодо отримання освіти, кваліфікації, роботи тощо.

Як показує приклад зарубіжних країн, ефективна модель соціальної політики здатна забезпечити розвиток соціальної та економічної складової в процесі макроекономічного регулювання. Крім того, така модель сприяє гармонійному функціонуванню системи соціального захисту та визначальної її фінансової складової - соціального страхування з метою забезпечення загального добробуту в країні.

2. *Європейська практика реалізації державної соціальної політики розкриває особливості функціонування національних механізмів соціального захисту на основі економічних, політичних, демографічних та інших чинників, що їх обумовлюють.*

На сучасному етапі для європейських країн, і України зокрема, важливим завданням є адаптація державних соціальних систем до потреб новітнього етапу розвитку суспільства. Йдеться не лише про необхідність захисту населення від традиційних соціальних ризиків, таких як бідність, хвороби, інвалідність, а й від нових ризиків, що пов'язані із неоднозначністю реальної ситуації на ринку праці, кризовими демографічними процесами, соціальною дезінтеграцією тощо.

В умовах інтеграції України в ЄС стає зрозуміло, що для наближення до європейських структур та стандартів необхідно перш за все відмовитися від старої системи контролю держави над економікою та створити нову соціальну модель. Україна за економічними показниками значно відстає від країн-членів ЄС. Важливою проблемою розвитку соціальної сфери України є нестача фінансування, що призводить до скорочення закладів соціальної інфраструктури, критичного стану їх основного капіталу, низького рівня оплати праці у державних закладах соціальної сфери, і як результат – низького рівня послуг, що вони надають.

Законодавче регулювання щодо соціального захисту потребує певної систематизації, а також необхідно, щоб Україна ратифікувала лише ті міжнародні правові акти, статті яких вона здатна реалізувати на практиці. Покращити рівень соціальної сфери можна за допомогою закордонного досвіду, адаптованого до вітчизняних ментальних особливостей. На законодавчому рівні населення України досить захищене, але деякі нормативно-правові акти потребують доопрацювання, конкретизації, кодифікації – для полегшення трактування окремих законів. Вдосконалення соціальної сфери необхідно починати з інформаційної

просвіти, щоб громадяни України знали свої права та зобов'язання країни перед ними.

3. Імплементация міжнародних (європейських) соціальних стандартів у процесі законодавчого забезпечення соціального захисту - це складний процес, що передбачає запровадження на законодавчому рівні положень (приписів), які забезпечують належне дотримання (виконання) Україною міжнародно-правових зобов'язань з питань соціального захисту.

ВИСНОВКИ

1. Процес становлення та розвитку системи соціального захисту населення на території України триває вже багато століть, але не можна стверджувати, що вона на сьогодні повністю сформувалась та є остаточною. Проведений аналіз історичного розвитку системи соціального захисту населення свідчить, що вона пройшла етапи від простої, неорганізованої благодійності, суспільного піклування, державного опікування до повної відповідальності держави за соціальне забезпечення та розвиток обов'язкового соціального страхування і солідарного пенсійного забезпечення.

Систему соціального захисту населення можна визначити як сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, правових та організаційних заходів, реалізація яких забезпечується державою з метою створення умов для підтримки життєзабезпечення різних соціально незахищених та вразливих верств населення.

2. З позиції системного підходу соціальне управління можна розглядати як набір різноманітних елементів, які визначають управлінську діяльність в цілому. Отже, соціальна політика, спираючись на положення теорії і практики соціального управління, реалізує свої цілі й завдання. Таким чином, соціальне управління - це набір засобів, що забезпечують соціальний розвиток, визначуваний соціальною політикою. Соціальний же захист (і як складова частина соціальної політики, і як самостійна соціальна система) також підкоряється правилам, методам соціального управління, здійснюється у рамках його методології, використовує його технології.

3. У першу чергу система соціального захисту залежить від соціальної політики держави, оскільки саме вона регулює у суспільстві соціальні відносини, формує соціальні гарантії та створює систему соціального захисту населення тощо.

4. Суть соціального управління розкривається через його принципи, функції, а також методи, за допомогою яких реалізуються управлінські принципи і функції. Принципи як основні вихідні положення мають велике значення для ефективного функціонування всієї системи норм цієї галузі права. За допомогою принципів не тільки формується сучасний державний підхід до правового регулювання сфери соціального управління, але й визначається суть майбутніх правових норм. Особливого значення принципи системи соціального управління набувають при реалізації норм права насамперед тоді, коли відсутня конкретна правова норма і є потреба застосувати аналогію закону і навіть аналогію права. Тобто правильно сформульовані принципи дають змогу усувати прогалини в законодавстві при застосуванні правових норм.

5. Ключовими напрямками *удосконалення системи управління* соціальної сфери повинні стати: створення потужного механізму управління процесами розвитку сфери соціальних послуг; оптимальне розмежування повноважень щодо здійснення видатків між органами влади всіх рівнів; залучення громадських організацій до надання соціальних послуг із метою підвищення їх якості, оптимізація системи соціальних послуг на рівні територіальної громади; впровадження інноваційних соціальних технологій; використання альтернативних джерел надання та фінансування соціальних послуг тощо. Лише комплексне впровадження окреслених заходів дозволить досягти підвищення ефективності фінансування соціальної сфери та поліпшення якості життя населення як основної мети реалізації соціально-економічної політики держави.

6. Соціальна політика, яка практикується в нашій державі, характеризується рядом специфічних особливостей, багато з яких абсолютно не відповідають вимогам сьогодення та запитам і потребам суспільства. Саме тому першочерговим завданням є розбудова новітньої моделі соціальної політики, яка б, базуючись на оновлених концептуальних засадах, стимулювала активний суспільний розвиток. Зокрема, необхідно базувати

вітчизняну соціальну політику на застосуванні концепції всебічного розвитку особистості, яка передбачає забезпечення всіх необхідних умов і створення максимального переліку можливостей задля всебічного розвитку індивідів.

Як показує приклад зарубіжних країн, ефективна модель соціальної політики здатна забезпечити розвиток соціальної та економічної складової в процесі макроекономічного регулювання. Крім того, така модель сприяє гармонійному функціонуванню системи соціального захисту та визначальної її фінансової складової - соціального страхування з метою забезпечення загального добробуту в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Більцан А.О. Розвиток соціального захисту населення: історична довідка . *Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво*. 2013. № 2. – С. 9-14.
2. Денисенко Т. М. Становлення та розвиток системи соціального захисту населення в Україні. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 33. С. 96-103.
3. Безпалько О.В. Благодійні інституції України: сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) / О.В. Безпалько, Ю.М. Галустян, А.В. Гулевська-Черниш. К.: Книга плюс, 2008. 120 с.
4. Хомін Й.О., Бутрин О.І. Соціальний захист населення: суть поняття та еволюція. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 245-254.
5. Грушевський М. Історія України-Руси. К., 1996. 832 с.
6. Історія соціальної роботи: навч. інструментар. / А. Фурман, М. Підгурська. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/572/1/.%20історія%20соціальної%20роботи.pdf> (дата звернення: 12.06.2021).
7. Волгин Н.А. Социальное государство : [учебник] / Н.А. Волгин, Н.Н. Гриценко, Ф.И. Шарков. М., 2003. 274 с
8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
9. Михальченко Г. Г., Гриценко Ю. О. Теоретичні аспекти системи соціального захисту як складової розвитку населення України. *Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Технічний прогрес та ефективність виробництва*. 2013. № 44. С. 98-107.

10. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол. ред.) [та ін.]. URL: <https://leksika.com.ua/18941220/ure/sistema> (дата звернення: 13.06.2021).
11. Толковый словарь Даля онлайн. Толковый словарь живаго великорусскаго языка Владимира Даля. URL: <http://slovardalja.net/word.php?wordid=37673> (дата звернення: 13.06.2021).
12. Бичков С.І. Теоретичні аспекти формування системи соціального захисту населення. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/SOCIALNA/01-BICHKOV.pdf> (дата звернення: 14.06.2021).
13. Філіпчук В.Р. Соціальний захист населення: зміст категорії та відповідність викликам глобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 20. (частина 3). С. 106-110.
14. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми: Монографія. Донецьк: Янпрі, 2001. 352 с.
15. Базилевич В. Державні фінанси: навч. посіб. Київ: Атіка, 2002. 128 с.
16. Шевчук П. Соціальна політика та соціальна безпека: навчальний посібник. Львів: вид-во ЛРІДУ УАДУ, 2003. 178 с.
17. Скуратівський В. Соціальна політика. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.ред. колегія: Ю. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. Т. 1. С. 546–548.
18. Москаленко В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. *Наукові записки*. 2003. Т. 21. С. 42
19. Социальная политика / Под ред. Н. А. Волгина. М., 2002. 736 с
20. Приходько С. Держава і соціальний захист громадян. *Право України*. 1999. № 2. С. 22–26.
21. Социальная работа: теория и практика: Учеб. пособие / Отв. ред. Е.И.Холостова, А.С.Сорвина. М.: ИНФРА-М, 2001. 427 с.

22. Тимофєєва М. І. Формування системи соціального захисту населення в Україні. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки*. 2018. № 2. С. 34-42.
23. Шевчук П. І. Соціальна політика: навч. посіб. Львів: Світ, 2003. 400 с.
24. Бичков С. І. Сучасна система соціального захисту в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток № 12, 2011. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=377> (дата звернення 21.07.2021)
25. Павлова Л. О. Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки”. Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2015. 20 с.
26. Лопушняк Г. С. Соціальний захист населення: теоретична концептуалізація та особливості державного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2011. № 2 (33). С. 277-284.
27. Гуменюк І. О. Правові основи становлення соціального страхування в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2001. 19 с.
28. Григораш Г. В., Григораш Т. Ф., Олійник В. Я., Субачов І. Т. Системи соціального страхування зарубіжних країн. Навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 144 с
29. Боднарук М. І. Поняття соціального страхування в сучасних умовах. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 28. С. 138-144.
30. Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр#Text> (дата звернення 21.07.2021)
31. Конституція України 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

32. Гупало О.Г., Жук О.Б. Формування системи соціального захисту населення в Україні та напрямки її вдосконалення. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2015. Вип. 49. С. 110-115.
33. Кравченко О. О. Соціальне обслуговування і соціальне забезпечення як основі форми надання соціальних послуг. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2018. № 1. С. 67-72.
34. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 5.10.2000 № 2017-III (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 48. Ст. 409.
35. Філіпчук В.Р. Декомпозиція соціального захисту населення на базі системного підходу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 30. Ч. 4. С. 66-69.
36. О.В. Ілляшенко, О.О. Шкарупета. Соціальна система як об'єкт безпеки. URL: <https://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/2772/1/Илляшенко%2С%20Шкарупета.pdf> (дата звернення: 30.07.2021).
37. Философский энциклопедический словарь /[редкол. С.С. Аверинцев, Э. А. Арабоглы, Л. Ф. Ильичев и др.]. 2-е изд. М. Сов. энцикл., 1989. 815 с.
38. Удальцова М. В. Социология управления. М.: ИНФРА-М. Новосибирск: НГАЭиУ, 2001. 144 с.
39. Ільчук Л. І. Державне управління соціальною сферою. К.: НАДУ при Президентові України, 2008. 125 с.
40. Бендасюк О. Державне управління соціальним захистом населення в умовах ринкової економіки. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 1(26). – С. 123–126.
41. Огінська А. Ю. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації: теоретико-концептуальний зріз. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 131-136.

42. Лаврухін В. В. Державне управління у сфері соціального захисту населення: теоретичні аспекти. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 1-2. С. 66-72.
43. Лаврухін В. В. Соціальний захист як складова соціальної політики держави: теоретичний аналіз. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 41. С. 227-233.
44. Кузьменко С.Г. Соціальний захист населення як складова соціального управління: системний підхід. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 2. С. 119-125.
45. Бесчастна М. В. Теоретичні аспекти соціального управління в контексті системи управління. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2014. № 3-4. С. 23-26.
46. Ковалевич Д.А. Соціальний захист населення як важливий напрям соціальної політики держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Випуск 30. С. 87-91.
47. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 40. Ст.527.
48. Чанишева Г. Соціальна політика: поняття, цілі та правове забезпечення. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 80-85
49. Холостова Е.И. Социальная политика: учебное пособие. Москва : ИНФРА-М, 2001. 204 с
50. Бондаренко С.М. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/42.pdf (дата звернення: 05.08.2021).
51. Яковлев О.А. Правові засади встановлення умов праці за трудовим законодавством України: автореф. дис.... докт. юрид. наук: спец. 12.00.05. Харків, 2019. 40 с.
- 52.. Добрева Н. Ф., Борщук Є. М., Корецька Т. К. Концептуальні основи формування соціальної політики в сучасних умовах функціонування

економічної системи України. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44 (2). С. 73-79.

53. Колосовська І. І. Сучасні підходи у реформуванні соціальної політики держави як регулятора розвитку соціальної сфери. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 152-158.

54. Крупнік А.С. Соціально-захисна спрямованість державної соціальної політики в умовах трансформації українського суспільства: дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2002. 169 с.

55. Махортов Ю. О. Управління системою соціального захисту в Україні в умовах впливу сучасних міжнародних економічних відносин. *Інтелект XXI*. 2017. № 3. С. 23-29.

56. Демчак Р.Є. Вдосконалення соціального захисту населення як об'єкту державного управління в Україні: методологічні підходи. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=414> (дата звернення 07.08.2021).

57. Шаманська Н. Соціальний захист населення в контексті надання соціальних допомог: сучасний стан і пріоритети. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 2(41). С. 43–48.

58. Дубич К. Реформи соціальних послуг в Україні: сучасний стан і проблеми впровадження. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013.

57. Гнидюк І.В., Манченко Я.С. Сучасний стан та шляхи поліпшення фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 2 (13). С. 236-240

58. Руженський М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України : монографія. Київ : ІПК ДСЗУ, 2015. 318 с.

59. Смирнова І. І., Лихошва О.Ю., Рак Н.В., Горієва Л. А. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3. С. 205-212.

60. Стеценко Т. О. Фінансові аспекти забезпечення соціального захисту населення в умовах суспільної трансформації. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2008. № 1 (80). С. 130-136.

61. Кір'ян Т.М. Державне фінансове забезпечення соціальної сфери : монографія. Черкаси, 2015. 398 с.

62. Європейський кодекс соціального забезпечення: прийнятий Радою Європи 16.04.1964 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 08.08.2021).

63. Клименко А. Сучасний стан правового регулювання соціального забезпечення громадян України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 72-77.

64. Денисенко К.В., Свириденко Н.М. Деякі аспекти гармонізації системи соціального захисту в сучасних умовах фінансово-економічної нестабільності. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2018. № 3 (5). С. 34-45

65. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2018 року): статистичний збірник. Київ. Державна служба статистики. 2018. 78 с.

66. Social Protection Spotlight, May 2020: Social protection responses to the COVID-19 pandemic in developing countries: Strengthening resilience by building universal social protection [Online]. URL: https://www.ilo.org/secsoc/information-resources/publications-and-tools/Brochures/WCMS_744612/lang--en/index.htm (дата звернення: 10.08.2021).

67. Колодій, А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація, місце і роль у правовій системі України. *Правова система України: історія, стан та перспективи* : у 5 т. / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Х.: Право, 2008. Т. 1.

68. Советский энциклопедический словарь [Текст] / под ред. А.М. Прохорова. 4-е изд. М. : Сов. энцикл., 1989. 1632 с.

69. Ожегов, С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений [Текст] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова ; Рос. АН ; Рос. фонд культуры. М.: АЗЪ, 1995. 928 с

70. Соціологія праці. Навчальний посібник. URL: http://megalib.com.ua/content/5328_1_Socialne_upravlinnya_sytnist_funkcii_principi_i_metodi.html (дата звернення: 11.08.2021).

71. Флорескул Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2009. № 2. С. 34- 46.

72. Лаврухін В. В. Чинники розвитку комплексного механізму соціального захисту населення. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 3. С. 57-63

73. Балтачєєва Н.А. Стратегія розвитку системи соціального захисту населення в Україні. *Економіка пром-сті*. 2012. № 1-2. С. 302-309.

74. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України. 2-ге вид. К.: Знання, 2008. 663 с.

75. Клименко А.Л. До питання принципів організації соціального захисту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 38. Том 1. С, 112-118.

76. Шубала І. В. Зміст, складові та принципи функціонування системи соціального захисту населення. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 361-365.

77. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 [слів та словосполучень]: (з дод., допов. та Єй) [автор проекту та голов. ред. В.Т. Бусел; ред.-лексикографи: В.Т. Бусел, М.Д. Василега-Дерибас, О.В. Дмитрієв та ін.]. Київ; Ірпінь: Перун, 2009. VIII, 1728 с.

78. Афанасьев В. Б. Системность и общество. М.: Политиздат, 1980. 368 с.

79. Кузьменко С. Г. Соціальне управління: принципи, функції, методи. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4. С. 364-368.

80. Руженський М.М. Функції соціального захисту населення та їх класифікація (теоретичний аспект). Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України : науковий збірник / Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Київ, 2011. № 4 (60). С. 64-69.

81. Скуратівський В. А. Соціальна політика: навч. Посіб. / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. К.: Вид-во УАДУ, 1997. 360 с.

82. Социальный менеджмент [Текст]: [учебн.] / под ред. Д. В. Валового. М.: Бизнес- школа "Интел-Синтез", 2000. 392 с.

83. Остряніна С. В. Функціональний підхід до соціального управління підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3(1). С. 261-266.

84. Дмитриченко Л.И. Государственное регулирование экономики: методология и теория: монография. Донецк: Издательство "УкрНТЭК", 2001. 329 с.

85. Мельник А.Ф. Державне управління: навч. посіб. / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Расіна. К.: Знання-Прес, 2003. 344 с.

86. Малиновський В. Я. Державне унравління: Навчальний носібник. Луцьк: Ред. - вид. від. «ВЖ» Вол. дер. універ. ім. Лесі Українки, 2000. С. 286.

87. Матюрін І. В. Методи та принципи державного регулювання соціального захисту військовослужбовців. *Економіка та держава*. 2014. № 2. С. 110-115.

88. Оксьом І. Г. Форми і методи державного управління в соціальній сфері: організаційно-правовий аспект. *Публічне право*. 2014. № 4. С. 56-64.

89. Забарна Е.М. Інновації в соціальній сфері організації: сутність, види, відмінні характеристики. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3312> (дата звернення: 27.08.2021).

90. Гармашова Е.П. Розвиток теорії інноваційних процесів. URL:< <http://www.moluch.ru/archive/25/2626/>>(дата звернення: 27.08.2021).

91. Шубна О.В., Денисова Ю.В., Санчич О.С., Марильова А.В. Новітні методи удосконалення системи надання соціальних послуг в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3(61). С. 213-221.

92. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Безпалько О. В. ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2007. 44 с.

93. Колосовська І, Нема О. Удосконалення публічного управління у сфері соціальної роботи на регіональному регіоні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 4(39). С. 109-114.

94. Павлюк К. В., Степанова О. В. Модернізація системи соціального захисту в контексті накопичення соціального капіталу в Україні. *Фінанси України*. 2012. №6. С. 15-29.

95. Махортов Ю. О., Телічко Н.А. Інноваційні підходи до удосконалення системи управління сферою соціального захисту населення. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент*. 2018. № 17. С. 4-14.

96. Юрченко Ю.Д. Роль управленческой деятельности в сфере социальной защиты населения. *Електронне наукове фахове видання. Державне управління: теорія та практика*. 2005. № 2.

97. Балтачєєва Н. Напрями системної трансформації ісоціальної політики в Україні. *Економіст*. 2012. № 8. С. 29-32.

98. Клименко А. Л. Соціальний захист і соціальне забезпечення в умовах євроінтеграції України: окремі аспекти. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 2 (12). С. 1-10.

99. Михненко А., Щур Н. Світові моделі соціальної політики: уроки для України. *Вісник НАДУ: соціальна і гуманітарна політика*. С. 219-227.

100. Управління соціальним та гуманітарним розвитком: навч. посіб. / авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, Е. М. Лібанова та ін. ; за

заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського : у 2 ч. К. : НАДУ, 2009. Ч. 1. 456 с.

101. Бутник О. О. Аналіз моделей соціальної політики в країнах з розвинутими ринковими відносинами: досвід для України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 5.

102. Гриненко А. М. Соціальна політика : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. К. : КНЕУ, 2003. 309 с

103. Ламбаева И. А. Социальная работа за рубежом: учеб. пособие. М.: Изд-во ВСГТУ, 2000. 112 с.

104. Грیشнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносинами: підручник, 3-тє вид., випр. і допов. К.: Т-во "Знання" КОО, 2007. 559 с

105. Григорьева И. А. Социальная политика в 90-х годах : модели и приоритеты. СПб.: Образование-Культура, 1997. 38 с.

106. Соломка О. М. Економічні моделі соціального захисту в країнах ЄС: основні напрямки трансформації. *Економіка*. 2014. № 24.

107. Семигіна Т. В. Соціальна політика економічно розвинутих країн в умовах глобалізації. *Магістеріум: Соціальна робота і охорона здоров'я*. 2004. № 15. С. 79-84.

108. Слюсаренко К. В., Садовенко М.М. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики та перспективи . *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27, № 1. С. 80-90

109. Офіційний сайт Європейської Комісії. URL: http://ec.europa.eu/index_en.htm (дата звернення: 01.09.2021).

110. Квист, Дж. Социальные реформы в скандинавских странах в 1990-е годы: использование теории нечеткого набора для оценки соответствия идеальным типам. URL: <http://spero.socpol.ru> (дата звернення 01.09.2021).

111. Чорна Л.О., Кудлаєнко С.В. Соціальна політика України: особливості та напрямки розвитку. *Агросвіт*. 2018. № 18. с. 16-20.

112. Мякушко Н. Соціальна політика в умовах глобалізації: регіональний та національний досвід. URL:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:WZH3f0xm0IAJ:journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/3340/3018+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 02.09.2021).

113. Серватинська І. Моделі соціальної політики та соціального страхування: світовий і вітчизняний досвід. *Світ фінансів*. 2014. Вип. 3. С. 163-172.

114. Коцюрубенко Г. М. Зарубіжний досвід реформування соціальної політики як передумови формування фінансових ресурсів домогосподарств/ *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 2 (45). С. 232-236.

115. Коваль О. Досвід соціального захисту та роль організацій в Польщі. URL: <http://lawngo.net/?itemid=523> (дата звернення 01.09.2021)

116. Семенов В. М., Рагуліна Ю.М. Теоретичні основи державного управління системою соціального захисту в європейських країнах. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 5. С. 20-26.

117. Жиглей І. В. Моделі соціальних держав та соціальний захист: екскурс в минуле та майбутнє. *Вісник ЖДТУ*. 2008. № 4. с. 71-79

118. Шутаєва О. О., Побірченко В. В. Моделі соціальної політики єс: основні напрямки трансформації. *Навчальні записки тавричного національного університету імені В. І. Вернадського, серія «Економіка і управління»*. 2013. № 1. С. 174-182.

119. Хрусталева Н. Франция на исходе столетия: смена модели регулирования экономики. *Мировая экономика и международные отношения*. 2004. №6. С. 61-70.

120. Снисаренко К. Реформы системы социального обеспечения во Франции (1993-1997 гг.). *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2004. № 4. С. 65-67.

121. Лукьянова Г. Система социальной защиты во Франции. *Общественно-политический журнал "Современная Европа"*. 2001. №4

122. Романець О.В. Система соціального захисту: досвід Франції. *Наукові записки. Серія "Економіка"*. 2008. Випуск 10. С. 408-416.

123. Коляда Т.В. Особливості системи соціального захисту у Великій Британії. URL:

https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/5840/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%B0_%D0%A2%D0%B5%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%B0_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.PDF (дата звернення 03.09.2021).

124. Рівень безробіття в Італії сягнув рекордних 13,4%. Інформаційне агенство УНІАН. URL: <http://www.unian.ua/world/1029516-riven-bezrobittya-v-italiji-syagnuvrekordnih-134.html> (дата звернення 07.09.2021).

125. Італія вимирає, народжуваність – найнижча в історії. Світові новини ВІСТКАР. URL: <http://www.vistkar.com/europe/italiya-vumyraje-narodzhuvanist-najnyzhchav-istoriji.html> (дата звернення 08.09.2021).

126. Борзенко Н. А. Проблеми сучасного розвитку економіки Італії. Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. URL: http://www.rusnauka.com/14_APSN_2008/Economics/32376.doc.htm.

127. Соціальна політика України: питання теорії, сучасного стану та перспектив. Науковий журнал Медична психологія. URL: <http://medpsychology.pp.ua/sotsyalna-polityka-ukrainy> (дата звернення: 10.09.2021).

128. Брюссель попереджує Рим щодо бюджетного дефіциту // Євроньюз. URL: <http://ua.euronews.com/2016/10/26/brossenb-oereaxy-pnm-woao-boaxethoro-aeounty> (дата звернення: 10.09.2021).

129. Колосовська І. І. Особливості функціонування національних систем соціального захисту: європейська практика. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 39. С. 145-151.

130. Досвід соціального захисту та роль організацій в Польщі. URL: <http://lawngo.net/?itemid=523> (дата звернення: 12.09.2021).

131. Швеція і її система соціального захисту. Юридично-соціальний портал. 2008. URL: <http://www.pilga.in.ua/node/22> (дата звернення: 15.09.2021)
132. Рівчаченко С. В. Становлення та розвиток соціального страхування в країнах ЄС. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. – № 5. С. 191-196.
133. Мудролюбова Н.О. Особливості шведської моделі соціального захисту населення від безробіття. *Економіка і право*. 2015. Вип. 29. Серія 18. С. 103-108
134. Загальна Декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 15.09.2021).
135. Длугопольська Т. Історія розвитку законодавства про соціальний захист населення: міжнародний аспект. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 3. С. 58-63.
136. Європейська соціальна хартія. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 18.09.2021)
137. Підписано Європейський кодекс соціального забезпечення. URL: <http://hrliga.com/index.php?module=news&op> (дата звернення: 18.09.2021).
138. Декларація соціального прогресу і розвитку. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_116#Text (дата звернення: 18.09.2021).
139. Болотіна Н. Б. Міжнародне соціальне право: досвід для України щодо стандартизації соціальних прав. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2001. № 11.
140. Ругляк Т. М. Міжнародні акти як джерела права соціального захисту України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 37. С. 120-125.
141. Чижмарь Ю. В. Національне та міжнародне трудове право: теоретико- правові проблеми: монографія. Ю. В. Чижмарь. Харків. Диса плюс, 2015. 472 с.
142. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року №1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №50. Ст. 540.

143. Бичков С. Аналіз становлення та розвитку системи соціального захисту в різних країнах світу та можливість адаптації набутого досвіду до умов України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2006. № 3.

144. Шумило М.М. Міжнародні стандарти у сфері соціального захисту. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3(43). с. 243 - 249.

145. Новосельська І. В., Миронюк О.І. Імплементация міжнародних стандартів щодо соціального захисту в національне . *Dictum factum*. 2019. № 1. С. 87-92.

ДОДАТКИ

Додаток № 1

Доповідь «Система соціального управління: принципи, функції, методи, які служать визначенню управління системою соціального захисту населення» – Маріуполь: МДУ, 7 грудня 2021 року.

Майшмаз І.М.
Студентка ОС «Магістр»
Спеціальності «Публічне управління
та адміністрування»
Маріупольського
державного університету

Система соціального управління: принципи, функції, методи, які служать визначенню управління системою соціального захисту населення

Актуальність проблеми. Нині значна частина населення України в умовах розбудови ринкових відносин потребує гарантій соціального захисту. Необхідність соціального захисту населення обумовлена низкою проблем, які наразі мають місце в українському соціумі. Важливі економічні, політичні і соціальні перетворення, що відбуваються в останнім часом в нашій країні, спричинили до значного погіршення добробуту населення. За останні роки війни та нестабільної економічної ситуації в Україні збільшилася кількість безробітних, безпритульних, непрацевдатних, нужденних, соціально не захищених прошарків населення, зросла соціальна напруга в суспільстві, що вимагає від держави організації ефективної системи соціального управління. Отже, проблема соціального захисту громадян України набуває нині особливої актуальності.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Різні аспекти системи соціального управління тією чи іншою мірою висвітлювалися в роботах таких науковців як: В.В. Безусий, М.В. Бесчастна, А.О. Більцан, С.М. Бондаренко, О.О. Бутник, А.Л. Клименко, Д. А. Ковалевич, І.І. Колосовська, С.Г. Кузьменко, В.В. Лаврухін, Г.С. Лопушняк, В.Р. Філіпчук, І. В. Шубала, А.М. Ячний та інші. Проте комплексне дослідження управління системою соціального захисту населення на даний час відсутнє, що також зумовлює актуальність обраної теми.

Метою дослідження є аналіз існуючої системи соціального управління, виявлення основних проблем у сфері соціального захисту населення та пошук можливих шляхів їх вирішення.

Викладення основного матеріалу дослідження. На даний час система соціального захисту населення в Україні перебуває в стадії становлення і розвитку: тривають пошуки її оптимальної структури, формування основних методів та функцій, відпрацювання економічно-фінансових, організаційно-технічних засобів і важелів підтримки соціально-вразливих верств населення та окремих громадян.

Аналіз наукової літератури свідчить, що поняття «соціальний захист» розглядається у двох аспектах. Соціальний захист у широкому розумінні включає соціальну допомогу, соціальні гарантії, соціальне страхування, а також активні заходи (політика зайнятості, боротьба з безробіттям). Інакше кажучи, це діяльність держави, спрямована на забезпечення процесу формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення й ствердження у житті. У вузькому розумінні соціальний захист є соціально захисною функцією держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків.

Вважаю, що трактування категорії «соціальний захист» доцільніше розкривати через поняття «система», що передбачає сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія.

Під системою соціального захисту розуміється сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних інститутів та установ, що забезпечують їх реалізацію та створюють умови для підтримки життєзабезпечення і діяльного існування різних соціальних верств і груп населення, передусім соціально вразливих.

Можна виділити три основні структурні елементи системи соціального захисту населення в Україні: 1) соціальне страхування; 2) соціальне забезпечення; 3) соціальні стандарти і гарантії держави.

Специфічними особливостями системи соціального захисту, які обумовлюються характеристиками системного підходу, є такі: складна ієрархія; цілісність; соціально-економічна та політична відкритість; підпорядкованість загальносвітовим стандартам соціального захисту; різнорівневість управління; індивідуалізація і відносна незалежність; об'єктивність у формуванні критеріїв оцінки.

До основних проблем, пов'язаних з функціонуванням системи соціального захисту, слід віднести: по-перше, невідповідність між прагненням держави забезпечити ефективний соціальний захист нужденних громадян та фінансовими можливостями держави щодо практичної реалізації таких заходів; по-друге, недосконалість системи державної соціальної допомоги; по-третє, нерозвиненість системи соціального страхування тощо. В умовах становлення демократичної держави формування ефективної системи державного управління соціальним захистом населення має ґрунтуватись на принципах: системності; адресності; соціальної справедливості; ефективності; фінансової обґрунтованості рішень, що приймаються.

З позиції системного підходу соціальне управління можна розглядати як набір різноманітних елементів, які визначають управлінську діяльність в цілому. Отже, соціальна політика, спираючись на положення теорії і практики соціального управління, реалізує свої цілі й завдання. Отже, соціальне управління - це набір засобів, що забезпечують соціальний

розвиток, визначуваний соціальною політикою. Соціальний же захист (і як складова частина соціальної політики, і як самостійна соціальна система) також підкоряється правилам, методам соціального управління, здійснюється у рамках його методології, використовує його технології

У першу чергу система соціального захисту залежить від соціальної політики держави, оскільки саме вона регулює у суспільстві соціальні відносини, формує соціальні гарантії та створює систему соціального захисту населення тощо.

Основу реалізації державної соціальної політики складає система законів і нормативно-правових актів, дотримання яких є обов'язковим для кожного громадянина, а також ратифікованих Україною міжнародних норм (конвенції, хартії, кодекси тощо).

Поняття соціальної політики як складової управління системою соціального захисту населення можна визначити як діяльність держави з управління розвитком соціальної сфери суспільства, спрямовану на задоволення інтересів і потреб населення. Соціальна політика причетна до всіх основних сфер суспільного життя, а не тільки до соціальної сфери.

Економічна та політична ситуації, що склалися нині в Україні, значно вплинули на становлення та розвиток системи державного управління соціальним захистом населення. Сучасне державне управління системою соціального захисту населення розглядається як багаторівнева, ієрархічно організована система заходів і механізмів держави, спрямованих на зниження соціальної напруги, соціальних конфліктів і суперечностей у суспільстві.

Головною метою управління соціальною системою захисту населення та соціальної політики в Україні є призупинення спаду життєвого рівня населення та зменшення тягара кризи на найменш захищені його верстви, а також зняття фінансового навантаження з державного бюджету через підтримку фінансового стану фондів соціального страхування.

Стратегія соціально-економічного розвитку України чітко декларує європейський вибір держави, що передбачає створення умов для набуття

членства в Європейському Союзі шляхом масштабного впровадження загальноєвропейських норм і стандартів до законодавства та системи державного управління.

Суть соціального управління розкривається через його принципи, функції, а також методи, за допомогою яких реалізуються управлінські принципи і функції. Принципи як основні вихідні положення мають велике значення для ефективного функціонування всієї системи норм цієї галузі права. За допомогою принципів не тільки формується сучасний державний підхід до правового регулювання сфери соціального управління, але й визначається суть майбутніх правових норм. Особливого значення принципи системи соціального управління набувають при реалізації норм права насамперед тоді, коли відсутня конкретна правова норма і є потреба застосувати аналогію закону і навіть аналогію права. Тобто правильно сформульовані принципи дають змогу усувати прогалини в законодавстві при застосуванні правових норм.

Функції соціального управління - це обумовлені соціальним призначенням напрямки управлінського впливу, що відповідають його цільовим завданням. Реалізація зазначених функцій соціального управління забезпечує функціонування структурних компонентів, стабілізує й гармонізує соціально-економічні відносини завдяки узгодженню поведінки суб'єктів у системі соціального захисту. Більше того, вони структурують взаємозв'язки суб'єктами соціального управління та визначають чіткі рамки.

Методи державного управління в соціальній сфері - це різноманітні способи, прийоми, засоби практичного здійснення органами управління цілеспрямованого, владно-організуючого впливу на керівні ними суб'єкти. Методи державного управління є волею держави, конкретизованою відповідним управлінським органом в межах наданих йому юридично-владних повноважень. Методи державного управління в соціальній сфері, як і будь-яка діяльність, мають свою форму, своє зовнішнє вираження.

Перед кожною державою постає питання доцільності дотримання обраної моделі соціальної політики. Не виключенням є і Україна. Дослідники сходяться на тому, що наявна на сьогодні вітчизняна модель соціальної політики «в чистому вигляді не належить до жодної з моделей світової практики».

Соціальна політика, яка практикується в нашій державі, характеризується рядом специфічних особливостей, багато з яких абсолютно не відповідають вимогам сьогодення та запитам і потребам суспільства. Саме тому першочерговим завданням є розбудова новітньої моделі соціальної політики, яка б, базуючись на оновлених концептуальних засадах, стимулювала активний суспільний розвиток. Отже, з метою поліпшення вітчизняного механізму соціального захисту доцільно було б застосувати континентально-англосаксонську модель соціальної політики. Тоді, з одного боку, вітчизняний принцип соціального партнерства буде вдосконалено, а з іншого - розвиватиметься рівень соціальної відповідальності бізнесу, що сприятиме підвищенню рівня корпоративної культури населення та додатковим інвестиціям у соціальну сферу. Також від ліберальної моделі можна перейняти підхід щодо значного обмеження чисельності пільгових категорій населення та різних видів соціальних допомог і виплат, а від соціально-демократичної — залишити в силі наявність рівних можливостей у індивідів щодо отримання освіти, кваліфікації, роботи тощо.

Міжнародно-правове регулювання відносин у сфері соціального захисту здійснює значний вплив на розвиток національного законодавства. Такий вплив має як обов'язковий, так і необов'язковий характер. Виділяються кілька способів впливу міжнародних норм на внутрішнє законодавство: пряме застосування міжнародних актів після їх ратифікації; включення міжнародних норм у текст законів; реалізація положень ратифікованих або нератифікованих актів за допомогою внутрішнього законодавства.

Імплементация міжнародних (європейських) соціальних стандартів у процесі законодавчого забезпечення соціального захисту - це складний

процес, що передбачає запровадження на законодавчому рівні положень (приписів), які забезпечують належне дотримання (виконання) Україною міжнародно-правових зобов'язань з питань соціального захисту та спрямований на здійснення новітньої, сучасної кодифікації законодавства у цій сфері.

Наявність проблем адаптації національного законодавства у сфері соціального захисту до законодавства ЄС зумовлено низкою причин, усунення яких, безумовно, сприятиме вдосконаленню механізму взаємодії нашої держави з Європейським Союзом. На сьогодні сфера соціального захисту є ключовою ланкою в механізмі взаємодії нашої держави з Європейським Союзом та визначається як одним з пріоритетних напрямків і глобальних цілей в Україні покладена в основу Програми дій сталого розвитку до 2030 р.

Висновки. Таким чином, становлення і розвиток системи соціального захисту має базуватися на наукових засадах, задля дослідження глобальних соціальних проблем; з'ясування передумов виникнення соціальних ризиків та обґрунтування заходів профілактики та шляхів подолання складних життєвих обставин ними зумовлених; вироблення рекомендацій для удосконалення нормативно-правової бази; вивчення різних аспектів науково-прикладної діяльності практиків – професіоналів соціального захисту населення у системі соціальної роботи. Соціальний захист населення повинен залишитися основним пріоритетом державної політики та здійснюватися відповідними соціальними інститутами на підставі законодавчих нормативів шляхом використання державних соціальних стандартів та гарантій.